

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

ÚSTAV SPECIÁLNĚPEDAGOGICKÝCH STUDIÍ

Bakalářská práce

Kristýna Vokuličová

Komunikace přirozenými gesty u dětí raného věku z pohledu
speciálního pedagoga

Olomouc 2022

Vedoucí práce: Mgr. Bc. Jana Mironova Tabachová, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod odborným vedením Mgr. Bc. Jany Mironové Tabachové, Ph.D. Veškerá literatura a další zdroje, z nichž jsem čerpala, jsou uvedené v seznamu bibliografických citací.

V Olomouci dne

.....

Kristýna Vokuličová

Děkuji paní Mgr. Bc. Janě Mironové Tabachové, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady, které mi poskytla jako vedoucí bakalářské práce. Velké díky patří rodině chlapce, která mi umožnila uskutečnit výzkumné šetření. Na závěr bych chtěla poděkovat rodině, partnerovi i kamarádům za podporu a pomoc po celou dobu studia.

Obsah

ÚVOD	5
TEORETICKÁ ČÁST	6
1 Komunikace	6
1.1 Verbální komunikace	7
1.2 Neverbální komunikace	8
2 Rozvoj komunikačních a jazykových schopností od narození do 16 měsíců	10
2.1 Období od narození do 6 týdnů.....	10
2.2 Období od 6 týdnů do 12 měsíců	11
2.3 Období od 12 do 16 měsíců	13
3 Komunikace přirozenými gesty a znaky	15
3.1 Gesto a znak	15
3.2 Klasifikace gest	16
3.3 Vývoj gest v období do 16 měsíců.....	18
PRAKTICKÁ ČÁST	25
4 Analýza úrovně gestikulace dítěte ve věku od 10 do 16 měsíců	25
4.1 Cíl práce a metodologie	25
4.2 Charakteristika výzkumného vzorku	26
4.3 Vlastní výzkum	27
4.3.1 Úroveň gest v 10. měsíci věku chlapce	28
4.3.2 Úroveň gest v 11. měsíci věku chlapce	30
4.3.3 Úroveň gest v 12. měsíci věku chlapce	31
4.3.4 Úroveň gest v 13. měsíci věku chlapce	32
4.3.5 Úroveň gest v 14. měsíci věku chlapce	33
4.3.6 Úroveň gest v 15. měsíci věku chlapce	34
4.3.7 Úroveň gest v 16. měsíci věku chlapce	35
4.4 Analýza výsledků, diskuze, závěry šetření	36
ZÁVĚR	40
SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ.....	42
SEZNAM TABULEK	47
ANOTACE	48

ÚVOD

Hlavním nástrojem komunikace většiny z nás je mluvená řeč. U dítěte se první slova objevují přibližně ve dvanácti měsících věku. Až okolo osmnáctého měsíce věku se produkce artikulované řeči rozvíjí natolik, aby se mohla stát hlavním komunikačním kanálem mezi dítětem a jeho okolím. Dítě má však potřebu komunikovat mnohem dříve, a to prakticky od narození. V raném věku je přirozeným způsobem dorozumívání neverbální komunikace. Dítě komunikuje prostřednictvím gest, znaků, mimiky, které kombinuje s broukáním a žvatláním, až u něj postupně dojde k produkci prvních slov. Základem je však pochopení záměrné komunikace, a to prostřednictvím sociální interakce s rodiči.

Téma bakalářské práce s názvem *Komunikace přirozenými gesty u dětí raného věku z pohledu speciálního pedagoga* jsem si zvolila na základě vlastní zkušenosti při práci v jeslích s dětmi raného věku. Mnohokrát jsem se dostala do situace, kdy dítě plakalo, vztekalo se, bylo k neuklidnění. Přitom jen stačilo najít společný komunikační kanál, prostřednictvím kterého by dítě dokázalo sdělit své základní potřeby. Nezbyvalo mi tedy nic jiného, než hledat. Přirozeně se nabízela forma neverbální komunikace, zaměřila jsem se tedy na studium odborné literatury a porozumění dětských gest.

Bakalářská práce se skládá ze dvou částí, teoretické a praktické. Teoretická část přibližuje obecné informace o komunikaci a jejím dělení. Dále se soustředí na vymezení obecné charakteristiky rozvoje komunikačních a jazykových schopností dítěte od narození do šestnácti měsíců věku. Stěžejní část práce je zaměřena na komunikaci prostřednictvím přirozených gest, na vymezení pojmů gesto, znak a popsání jejich vývoje v raném věku. Čtvrtá kapitola je zaměřena na realizované výzkumné šetření. Za hlavní cíl si klade sledovat, zaznamenávat a analyzovat vývoj gest chlapce ve věku od desíti do šestnácti měsíců. Dalším, parciálním cílem je porovnání úrovně gestikulace u chlapce z výzkumného vzorku s přehledem přirozených gest FIRST WORDS® Project Floridské státní univerzity s názvem „*16 gestures by 16 months*“. Výzkumné šetření má charakter kvalitativního výzkumu, metodami jsou přímé longitudinální pozorování a rozhovory.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Komunikace

Termín **komunikace** je používán v mnoha různých vědních disciplínách a v literatuře nenalezneme jednotnou definici. V nejširším slova smyslu je komunikace odvozena z latinského výrazu *communico*, který lze dle Dvořáka (2007) chápat jako sdělování, nebo také přenos. Doherty-Snedonn (2005, s. 13) tento výraz překládá jako sdílet a uvádí: „*Kdykoli tedy s někým sdílíme své myšlenky nebo pocity, komunikujeme.*“ Ve Slovníku speciální pedagogiky je komunikace definována jako: „*Výměna informací mezi lidmi prostřednictvím jakékoli sociální interakce, v užším slova smyslu jazykového jednání.*“ (Valenta, 2015, s. 83). Gavora (2005) vymezuje termín komunikace ve třech rovinách: dorozumívání, sdělování a výměnu informací. Komunikace bývá nazývána také jako dorozumívání (Mikuláščík, 2010).

Komunikaci můžeme chápat v obecné rovině jako složitý proces výměny informací, jenž je tvořen čtyřmi stavebními prvky, které na sebe navzájem působí: *komunikátor* (sdělující osoba, zdroj), *komunikant* (příjemce informace), *komuniké* (obsah sdělení, zpráva), komunikační kanál (cesta k předání informace). Každá komunikační výměna se skládá z několika fází: *ideová geneze* (v mysli komunikátora vznikne obsah, myšlenka), *zakódování* (komunikátor vyjádří myšlenku ve slovech, znacích, symbolech), *přenos* (pohyb vysílaného obsahu od komunikátora k příjemci), *příjem* (obsah sdělení dojde k příjemci), *dekódování* (proces interpretace přijatého obsahu), *akce* (reakce na přijatou zprávu), (Klenková, 2006). Vybíral (2009) upozorňuje, že se nejedná pouze o proudění informací, ale o podílení se na komunikaci jako celku, povaze i dopadu sdělení (zprávy).

Kejklíčková (2016) zmiňuje, že se mezi sebou nějakým způsobem dorozumívají (komunikují) všechny živočišné druhy, přičemž nejdokonalejší formou předávání a přijímání informací je lidská řeč. Jedná se o systém spleťtých znaků, prostřednictvím kterých si lidé sdělují své myšlenky, pocity, přání, a to různými sdělovacími prostředky: artikulovanou řečí, neartikulovanými hlasovými projevy, písmem, mimikou či posunky.

Cílem komunikačního procesu člověka je vzájemné dorozumívání a sdělování informací, vytváření a udržování mezilidských vztahů. Pro život lidí je tedy komunikace nesmírně důležitá a významná (Klenková, 2006). To dokazuje také Satirová (1994), pro kterou je komunikace důležitým faktorem, který určuje, co se v životě člověka odehraje, jaké vztahy si vybuduje a jak je dokáže rozvíjet, jak bude úspěšný a jaký smysl bude jeho život mít. Většina autorů dělí

komunikaci na **verbální** (slovní) a **neverbální** (mimoslovní). Klenková (2006) například přidává ještě třetí skupinu, a tou je komunikace činem. Ve všech případech se jedná o komunikaci sociální. Musilová (2018) považuje komunikaci za jednu z forem sociálních vztahů vedle chování, jednání, percepce a interakce. Dále usuzuje, že všechny zmíněné kategorie jsou v komunikaci obsaženy. Dle Mikuláščíka (2010) je sociální komunikace úzce spjata se sociální interakcí, neboť každá aktivita člověka je do určité míry výsledkem i příčinou aktivity druhých lidí. Touto aktivitou mohou být pohyby těla. To dokazuje také Vybíral (2009), který tvrdí, že každá komunikace je do určité míry ovlivňováním komunikačního partnera a současně ovlivňováním nás, kdo komunikujeme. Sociální komunikaci lze blíže definovat jako vzájemné působení pomocí kódovaných symbolů verbálních nebo neverbálních (Mikuláščík, 2010).

Autoři Průcha (2011) a Vitásková (2013) zdůrazňují důležitost sociální interakce mezi matkou a dítětem, neboť prostřednictvím ní dochází k počátečnímu vývoji komunikace a řeči u dětí. Dobrý rozvoj komunikace začíná v prvním roce života a jde daleko za hranice učení se, jak mluvit. Má kořeny v sociální interakci s rodiči i ostatními pečujícími osobami, a to během každodenních činností (First words, 2014). Špaňhelová (2009) považuje za základní pravidlo úspěšné komunikace to, aby rostl vztah mezi rodičem a dítětem a uvádí několik zásad komunikace, které tomu mohou napomoci: čas, klid, já a ty (konkrétní obsah a forma komunikace), konkrétnost, vzájemnost, naslouchání, omluva, komunikace verbální i neverbální a sdělování pocitů.

1.1 Verbální komunikace

Verbální komunikaci můžeme definovat jako specifickou formu spojení lidí prostřednictvím předávání, přijímání, sdílení či nesdílení slovních významů. Jedná se o typický lidský jev (Janoušek, 2015). Býtešnicková (2012) do verbální komunikace zahrnuje veškeré komunikační procesy mluvené nebo psané řeči. Řeč je specifická vlastnost člověka, jež je výsledkem dlouhodobého procesu vývoje, který je úzce spjatý s vývojem člověka. Jedná se o systém přenášení informací prostřednictvím jazykových znaků. Klenková (2006) definuje řeč jako úmyslné užívání jazyka pomocí spleteného systému symbolů a znaků, který lidem slouží k sdělování přání, myšlenek a pocitů. Dále dělí řeč na zevní a vnitřní. Zevní řeč je schopnost člověka užívat sdělovací prostředky, které jsou vytvářeny mluvidly. Vnitřní řeč nám umožňuje chápat, uchovávat a vyjádřit myšlenky, a to verbálně i graficky.

Autorky Plevová a Slowik (2010) zdůrazňují, že je potřeba sledovat a dodržovat řadu složek verbálního projevu, aby byla komunikace efektivní a splnila naše očekávání. Mezi tyto složky řadí například rychlost řeči, hlasitost řeči, výšku hlasu, pomlky, intonaci, délku projevu. Úspěšné komunikace můžeme dosáhnout, pokud budeme komunikovat jasně, stručně a zřetelně, při komunikaci s dětmi to platí mnohonásobně víc. Dítě si řeč osvojuje prostřednictvím stimulů, které přijímá ze svého okolí, ty následně zpracovává a ukládá do paměti. V konečné fázi dokáže užívat řeč jako prostředek komunikace, ať už aktivně či pasivně (Kycltová Bezděková, 2014).

1.2 Neverbální komunikace

Neverbální komunikace (nonverbální, mimoslovní, neslovní) je fylogeneticky i ontogeneticky starší, než komunikace verbální a zahrnuje všechny dorozumívací prostředky neslovní podstaty. Mimoslovní komunikační systémy mohou doprovázet mluvenou řeč a zesílit její účinek. Tvoří také samostatné jazykové jednotky, jako jsou piktogramy či znakový jazyk neslyšících (Klenková, 2006; Špaňhelová, 2009). Také Býtešnicková (2012) potvrzuje, že je neverbální komunikace svým původem starší a dodává, že bývá dokonce považována za spontánnější a pravdivější, než je tomu u komunikace verbální. Špaňhelová (2009) uvádí, že na druhého člověka působí daleko více komunikace neverbální než verbální. Podle Saicové Římalové (2016) je v procesu osvojování si jazyka dítěte verbální a neverbální komunikace úzce provázaná a nelze ji od sebe oddělit. Přičemž osvojování probíhá od prostředků neverbálních k verbálním.

Vasilovčik Šustová (2008) vnímá mimoslovní komunikaci jako nezastupitelnou v sociální komunikaci, protože například výraz obličeje nám dokáže snadno prozradit naladění člověka. Rozzlobený člověk zpravidla užívá při mluvené řeči mnohem více gest a jiných neverbálních projevů (pochoduje po místnosti, podupává nohou apod). Do mimoslovní komunikace zahrnuje pohledy, výrazy obličeje, gesta, pohyby, fyzické postoje, doteky, zaujímání určité vzdálenosti. Za velmi významná považuje při komunikaci gesta, stejně jako mimiku, avšak poukazuje na fakt, že člověk dokáže pod tlakem společnosti své emoce skrývat za jakousi „masku“. Neverbální komunikaci vnímá jako to, co dělá mluvené slovo zřetelnějším. Také Mikuláščík (2010) zmiňuje, že neverbální komunikace může verbální projev doplnit a zesílit jeho účinek, ale také ho může usměrňovat nebo plně zastoupit. Autorky Plevová

a Slowik (2010) dělí neverbální komunikaci na proxemiku, sdělování dotykem (haptika), sdělování výrazem obličeje (mimika), sdělování gesty, posturologii, kinetiku a pohledy.

Mimoslovní komunikace obsahuje řadu komunikačních kanálů, které nesou informace o tom, co se děje v našem nitru, včetně toho, jak se cítíme a co si myslíme. Těmito kanály jsou gesta rukou, pohled očí, výrazy obličeje, dotyk, držení těla, prostorové chování, tělesný vzhled, mimoslovní hlasové projevy a pach. Informace vysílané prostřednictvím těchto kanálů vysíláme záměrně i bezděčně. Neverbální komunikace nám umožňuje sledovat sociální, poznávací a emoční vývoj dítěte (Doherty-Sneddon, 2003).

Klenková (2006) v mimoslovní komunikaci rozlišuje dva fonémy. Fonémy *vokální* nebo *paralingvistické*, tedy způsob mluvení a kvalitu hlasu a fonémy *nonvokální* nebo *extralingvistické*, které zahrnují gestiku, mimiku, zrakový kontakt, haptiku a držení těla

2 Rozvoj komunikačních a jazykových schopností od narození do 16 měsíců

Ontogenezi řeči lze rozdělit do několika stadií. U různých autorů se kritéria tohoto dělení liší (Vitásková, 2013). V literatuře se nejčastěji setkáváme s obecným dělením vývoje řeči na období **preverbální** (předřečové, přípravné), které trvá přibližně do 12 měsíců věku a na období **vlastního vývoje řeči**, který u intaktního dítěte nastupuje zpravidla kolem prvního roku života. S dělením ontogeneze řeči do pěti fází se setkáváme u Lechty (2002): období pragmatizace (do jednoho roku), období sémantizace (od jednoho do dvou let), období lexémizace (od druhého do třetího roku), období gramatizace (od třetího do čtvrtého roku) a období intelektualizace (po čtvrtém roce). V bakalářské práci se budeme dále držet dělení dle chronologického vymezení raného věku (novorozenec, kojeneček a batole).

2.1 Období od narození do 6 týdnů

Prvním hlasovým projevem novorozence je **křik** s otevřenými ústy, kterým dítě sděluje, jak se aktuálně cítí. Zpočátku se jedná o reflexní křik, který nemá signální charakter ze strany dítěte. Je způsoben prouděním vzduchu přes hlasivky a vzniká jako reakce na změnu z placentárního dýchání na dýchání plicní po opuštění těla matky. Charakter křiku se začíná měnit přibližně od 6. týdne věku, kdy získává citové zbarvení. Stává se do určité míry diferencovaným, to znamená, že obsahuje nějaké sdělení (křik z bolesti zní jinak než křik z hladu). Nejdříve lze u dítěte pozorovat tvrdý hlasový začátek, kterým vyjadřuje nelibost. V pozdější fázi vývoje (2. – 3. měsíc) dítě dokáže křikem vyjádřit také libost, objevuje se měkký začátek (Červenková, 2019; Klenková, 2006; Plevová, Slowik, 2010). Kejkličková (2016, s. 28) dodává, že: „*Kromě křiku se vyskytuje pláč, vzlykání, chrochtání.*“

Křik není jediným způsobem komunikace novorozence. Například vrozený reflex sání slouží nejen k přijímání potravy, ale je důležitým nástrojem pro komunikaci mezi dítětem a matkou (Vágnerová, Lisá, 2021). To potvrzuje také Kycltová Bezděková (2014), která považuje za základ komunikace mezi dítětem a matkou kojení, které má navíc pozitivní význam pro nácvik artikulace v pozdější vývojové fázi. V období druhého a třetího týdne se u novorozence objevuje první výrazový pohled - úsměv, který lze dle autorek Klenková, Bočková a Býtešnicková (2012) považovat za první náznaky neverbální komunikace. Dle

Špaňhelové (2003) se však první záměrný úsměv zaměřený na dospělého objevuje později, a to mezi prvním a druhým měsícem. Novorozené dítě dokáže rozeznat hlas své matky od jiného zvuku, svůj mateřský jazyk od jazyka cizího. To vše díky sluchovým zkušenostem, které získalo již v prenatálním období (Saicová Římalová, 2016; Vágnerová, 2012).

2.2 Období od 6 týdnů do 12 měsíců

Další vývojovou fází je **období broukání** (od šesti týdnů do čtyř měsíců). Poprvé začínáme broukání pozorovat mezi šestým a osmým týdnem věku dítěte. Dítě brouká, pokud je spokojené (Červenková, 2019; Vágnerová, Lisá, 2021). Mnoho autorů se také shoduje, že broukání je komplexem jemných pohybů mluvidel a specifických funkcí těla, zejména je spojováno s napětím či vylučováním. V tomto období se zjemňuje hlas dítěte, dítě se začíná usmívat (Kejklíčková, 2016). Smolík a Seidlová Málková (2014) hovoří o broukání asi od tří měsíců věku. Tyto zvuky zpravidla připomínají hlásky *g* a *ch*, protože jsou vytvářeny převážně v hrdle a zadní části dutiny ústní. Thorová (2015) považuje broukání za spontánní vokalizaci, která nastupuje mezi druhým a čtvrtým měsícem věku a připomíná vokály „*aaa*“, „*eee*“, „*iii*“, „*ooo*“, „*uuu*“. Dle Vágnerové a Lisé (2021) nám broukání signalizuje, že motorika mluvidel dítěte je zralá a připravena učit se vyslovovat nové hlásky. Broukání plynule přechází do období žvatlání.

První fází je **pudové žvatlání** (čtvrtý až šestý měsíc), které bývá nazýváno obdobím vokální hry. Kojenec si zřetelně hraje s mluvidly a vydává spontánní hlasové projevy (Kejklíčková, 2016). Dle Červenkové (2019) jsou důvodem anatomické změny, dochází k růstu spodní čelisti a zesílení jazyka, který se začíná pohybovat nahoru a dolů. Dítě již dokáže změnit výšku a sílu hlasu. Na zádech dítě začíná tvořit fonémy [k, g, n], na břiše první bilabiály [b, p, m, v] v sedu alveodentální hlásky [d, t, n]. Stále však převládá produkce vokálů [i, e, a, o, u]. Tyto naučené zvuky děti začínají různě kombinovat: „*paa*“, „*bee*“, „*daa*“. Klenková (2006) zmiňuje, že se ještě nejedná o hlásky mateřského jazyka, ale o tzv. prehlásky, prefonémy. Nejčastěji děti vokalizují při interakci s dospělým či hračkou. Vokalizací ve spojení s mimikou vyjadřují mnoho emocí, např. smutek, radost, vztek, štěstí (Červenková, 2019). Býtešnicková (2012) popisuje pudové žvatlání jako situaci, kdy dochází ke vzniku zvuků podobných hláskám, a to nahodilým postavením mluvidel. Zvuky nejčastěji připomínají vokály [e, a]. Někteří rodiče mylně považují tyto projevy za první slova. O první slova se však ještě nejedná, neboť nevyjadřují žádný záměr, úmysl (Hornáková, Kapalková, Mikulajová, 2005).

Druhou fází je **žvatlání napodobivé** (šestý až osmý měsíc). Dítě začíná připodobňovat své zvuky, které produkuje žvatláním, hláskám svého mateřského jazyka. Pro kontrolu vědomě zapojuje sluch a zrak, všímá si dokonce pohybů mluvidel blízkých osob (Klenková, 2006). Dle Kejklíčkové (2016) dítě nejdříve napodobuje své vlastní zvuky, později přechází od bezděčného opakování k napodobování zvuků ze svého okolí podle slyšeného, tj. svého mateřského jazyka. V tomto období dochází k vzniku prvních vědomých slov, která vznikají zdvojením stejné slabiky: „*mama*“, „*tata*“, „*tyty*“, „*papa*“, „*dydy*“. Autoři Smolík a Seidlová Málková (2014) nazývají zdvojování slabik v tomto vývojovém období jako kanonické žvatlání. Vágnerová a Lisá (2021) poukazují na fakt, že dětské žvatlání, a to bez ohledu na mateřský jazyk, nejčastěji obsahuje fonémy [p, b, m, d, n], neboť jsou snadno vyslovitelné. Dle Šulové (2010) jsou veškeré předřečové projevy procvičováním hlasivek. Do osmého měsíce věku bývá vývoj řeči dítěte označován jako nezáměrný, dále v rozmezí od osmého až desátého měsíce jako záměrný (Saicová Římalová, 2016). Například Hornáková, Kapalková a Mikulajová (2009) považují za období záměrné komunikace časové rozmezí od osmého až do dvanáctého měsíce věku.

Červenková (2019) definuje další dvě období, která navazují na napodobivé žvatlání, a to **dětský žargon** a **protoslova**. Dětský žargon je delším projevem dítěte, který je pro dospělé nesrozumitelný. Dítě si jakoby vymýšlí svůj vlastní jazyk. Toto období trvá obvykle od jednoho roku do šestnácti měsíců věku, například „*tond*“ (to mi dej). Za protoslova považuje ne zcela srozumitelný zvukový soubor, který je předstupněm prvních slov. Rozdíl oproti žvatlání je ve funkci. Dítě protoslova používá se záměrem upoutat pozornost dospělého či jako reakci na určitý podnět. Vytváří si svá vlastní slova, která nejsou ve slovníku dospělých, avšak užívá je opakovaně v kontaktu s danou osobou nebo věcí. Například slovo „*auto*“ vždy nazývá „*ao*“. Kapalková (2008) chápe **protokonverzaci** jako výměny mezi komunikačními partnery, a to prostřednictvím hry, zvuků, pohybů a gest. O protokonverzaci hovoří v období mezi devátým a třináctým měsícem věku dítěte.

Autorky Býtešnicková (2012), Kejklíčková (2016), Klenková (2006) se shodují, že okolo desátého měsíce dítě začíná porozumívat řeči, toto období nazývají jako stadium **rozumění**. Nejedná se však o porozumění v pravém významu. Dítě zatím nechápe význam slov, aktivně slova netvoří, ale reaguje motoricky na určité zvukové obrazy, které se v interakci s dospělým často opakují, např. „*Udělej paci, paci.*“ nebo „*Ukaž, jak jsi veliký.*“ Také Průcha (2011) potvrzuje, že v období mezi desátým a dvanáctým měsícem dochází k porozumění a dodává, že ontogeneticky produkování řeči předchází porozumění řeči. Děti obvykle chápou význam několika slov a jednoduchých vět o několik měsíců dříve, než začnou mluvit. Obvykle se jedná

o slova, která dítě slyší opakovaně v určité spojitosti a může si je s ní spojit. Například „ham“, „dej“, „ne“, „nesmíš“. Pasivní zásoba ročního dítěte je daleko obsáhlejší než zásoba aktivní (Vágnerová, Lisá, 2021).

Plevová a Slowik (2010) označují kojenecké období ve vývoji řeči za přípravné a vymezují dva zásadní momenty vývoje vokalizace. Prvním je období kolem pátého měsíce věku, kdy dítě začíná vokalizovat, tedy dochází k prvnímu žvatlání. Druhým momentem je období okolo jedenáctého a dvanáctého měsíce, kdy dochází k samostatné produkci slov kojence.

2.3 Období od 12 do 16 měsíců

Vývoj pokračuje dál a přibližně okolo dvanácti měsíců života začínáme hovořit o **vlastním vývoji řeči** již v pravém významu (Býtešnicková, 2012). Červenková (2019) nazývá období od dvanácti do osmnácti měsíců věku dítěte stadiem jednoslovných výpovědí.

První slova se objevují přibližně kolem prvního roku života dítěte, je však nutné podotknout, že je to zcela individuální. Některé děti začínají mluvit mnohem dříve, jiné děti klidně i o několik měsíců později (Průcha, 2011; Smolík, Seidlová Málková, 2014). Červenková (2019) považuje za první slova ta, která dítě užívá opakovaně se stabilním významem a svým zvukem se větší či menší měrou podobají slovům dospělého. Autorka dále zmiňuje, že podmínkou pro správné tvoření slov jsou adekvátní fonologické znalosti, které dítě získalo v předchozích fázích vývoje řeči. Podle Kutálkové (2011) se první slovo objevuje ve stejné době, kdy dítě začíná chodit. Není to náhoda, neboť ve stejném období dozrávají nervové dráhy, které řídí motoriku, a tudíž i pohyby mluvidel. Dochází k tomu právě kolem prvních narozenin. Nejčastěji se jedná o citoslovce a slova, která jsou zvukomalebná, např. „bum“, „haf“, „pá“, „tútů“. O něco méně se mezi prvními slovy vyskytují slova dvouslabičná: „auto“, „bába“ (Kutálková, 2010). Vágnerová a Lisá (2021) nazývají první slova jako holofráze, které mají nějaký význam. Dle autorek první slova nejčastěji označují lidi, předměty nebo dění a jsou tvořeny hláskami, které dítě umí vyslovovat: „pipi“, „ham“, „bác“, „baba“.

Prvními slovy dítě sděluje své potřeby, emoce, prosby. V literatuře bývá toho období nazýváno stadiem **emocionálně – volním** (Klenková, 2006). Jedná se o slova, která dle Býtešnickové (2012) zastupují celou větu, např. slovo „pá“ vyjadřuje radost, že dítě půjde ven. Pokud se řeč vyvíjí normálně, tak dítě ve dvanácti měsících aktivně používá přibližně 6 slov,

v osmnácti měsících 20 až 30 slov, ve dvou letech 200 až 300 slov (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Dle Býtešnickové (2012) nastupuje další vývojové období přibližně mezi rokem a půl a dvěma lety. Je nazýváno jako **stadium egocentrické**. Dítě opakuje slova a napodobuje dospělé, objevuje řeč jako činnost. Ve stejné době můžeme v mluvě pozorovat tzv. období prvních otázek. Jedná se o otázky typu: „*Co je to? Kdo je to?*“.

3 Komunikace přirozenými gesty a znaky

3.1 Gesto a znak

V odborné literatuře se můžeme setkat s vymezením termínů **gesto** a **znak**. Gesto je symbol, který přímo zastupuje konkrétní slovo nebo slovní spojení. Používáme ho vědomě a záměrně (Devito, 2001). Dvořák (2007) definuje gesto jako pohyb rukou či posunek naplňující funkci sdělení. Dle Kapalkové a Slančové (2010) bývá gesto vyjádřeno prostřednictvím pohybů rukou, nohou, hlavy, prstů, celého těla i mimiky. Červenková (2019) považuje gesto za záměrné a definuje ho na základě tří podmínek. První podmínkou je jednoznačný, lehce čitelný pohyb, který je často doprovázen výměnou pohledů mezi dítětem a komunikačním partnerem. Druhou podmínkou je opakování dané činnosti/chování alespoň dvakrát či modifikace tohoto chování s cílem dosáhnout porozumění, naplnit komunikační záměr. Poslední podmínkou je komentář komunikačního partnera, který slovně popíše komunikační záměr dítěte, přičemž dítě s tímto komentářem souhlasí.

Užití gest je přirozený způsob komunikace, nejčastěji u dětí v raném věku, kdy mluvenou řeč neovládají na takové úrovni, aby se mohla stát jejich hlavním komunikačním kanálem, ale komunikovat chtějí a potřebují. Snaží se ke komunikaci používat různá gesta a posunky (Klenková, 2006). Dle Kapalkové (2008) gesto sehrává ve vývoji dítěte klíčovou úlohu. Umožňuje dítěti vyjadřovat své myšlenky mnohem komplexněji, než by tomu dokázalo bez využití gest. Důležitost gest potvrzuje také Pease (2001), dle kterého se matka během prvních let komunikace dítěte spoléhá prakticky jen na neverbální komunikaci.

Provázení mluvené řeči gesty dětem pomáhá lépe vnímat a rozlišovat jednotlivá slova, řeč je pro ně viditelnější, srozumitelnější, lépe si zapamatují to, co vidí než to, co jen slyší. Díky komunikaci prostřednictvím gest si dítě velmi brzy začíná tvořit pasivní slovní zásobu, může prostřednictvím gest ovlivnit téma rozhovoru. S tím souvisí i získávání větší emocionální jistoty, bez níž by mohlo docházet k frustracím ve chvílích, kdy by dítě nemohlo žádným způsobem vyjádřit své potřeby, svá přání a emoce. Intaktní dítě znakované slovo nejen vidí, ale i slyší (dospělý zpravidla znakované slovo doprovází mluveným slovem), a tím dochází k tzv. multisenzoriálnímu zapojení více smyslů najednou, což se pro dítě jeví velkou výhodou. Gesto si lépe a rychleji zapamatuje, následně ho začne samo produkovat, cvičí při tom svaly ruky, uvědomuje si polohu, rozvíjí myšlení. Komunikace gesty časem částečně vymizí nebo se transformuje do formy verbální komunikace (Červenková, 2019; Doherty-Sneddon, 2005).

Znak lze na rozdíl od gesta rozložit na menší jednotky, které jsou pevně dané (Vasilovčík Šustová, 2008). Tyto jednotky jsou nazývány jako komponenty znaku (Langer, 2013). V surdopedické literatuře se dočteme, že znak má tři komponenty: umístění ruky v prostoru, tvar ruky/rukou, konkrétní pohyb ruky/rukou. Příkladem je znakový jazyk, který v jednom znaku vyjadřuje celé slovo či výpověď, nikoliv jen jednotlivé písmeno. Znakový jazyk využívá mimiku a gestické vyjádření a je stručnější než český jazyk. (Muknšnáblova, 2014).

3.2 Klasifikace gest

Mezi autory zabývajícími se neverbální komunikací, respektive gesty existuje řada dělení. Autorky Plevová a Slowik (2010) dělí gesta na: gesta v oblasti obličeje a krku, gesta rukou a gesta nohou. **Gesta v oblasti obličeje a krku** zahrnují například postavení hlavy, které nám může napovědět, zda jsme komunikačního partnera zaujali (hlava mírně nakloněna) či k nám zaujal neutrální postoj (hlava je vzpřímená) nebo dokonce postoj odmítavý (hlava skloněná). Dále do této skupiny gest můžeme zařadit zakrývání úst rukou, dotýkání nosu, tření oka nebo ucha, škrábání na krku a další. **Gesta rukou i nohou** nejčastěji signalizují odmítavý nebo obranný systém. Zkřížením končetin si člověk tvoří ochranou bariéru.

Americká autorka Gwyneth Doherty-Sneddon (2005) v obecné rovině rozlišuje tři hlavní typy gest rukou na **Gesta symbolická**, která mohou působit samostatně. Mají jednoznačný význam, který je pochopitelný i bez verbálního projevu. Jedná se např. o palec a ukazovák spojený do kroužku jako symbol „OK“. Naopak **Gesta ilustrační** jsou svázaná s řečí, jedná se o pohyby rukou, jimiž doprovázíme svou řeč. Objevují se již v raném věku, kdy nemluvně při žvatlání pohybuje rukama, synchronizovaně s hlasovými projevy, s vývojem se jeho pohyby začínají stávat přesnějšími a připomínají skutečná gesta. Existuje mnoho dílčích typů ilustračních gest, u malých dětí se nejčastěji setkáváme s ilustračními gesty **zobrazovacími**, která můžeme charakterizovat jako „kreslení do vzduchu,“ mluvíme-li o nějakém předmětu, například o kolečku, dítě opíše prstem či rukou kolečko ve vzduchu a s gesty **ukazovacími**, která naznačují umístění předmětu v prostoru. Dalším typem ilustračních gest jsou gesta **metaforická** či **rytmická**, prostřednictvím kterých vysvětlujeme abstraktní pojmy nebo zdůrazňujeme rytmus, u malých dětí se naopak takřka nevyskytují. Z toho je zřejmé, že změny v používání gest odrážejí rostoucí mentální schopnosti dítěte. Třetím typem jsou **Gesta emoční**, namířena vůči sobě samému, nikoliv jako vážící se k řeči s úmyslem sdělovat významy o předmětech nebo událostech. Tato gesta se u dospělých lidí objevují při stavech úzkosti nebo

vzrušení, patří mezi ně probírání vlasů, škrábání, ošívání, mačkání prstů apod. U dětí se s emočními gesty setkáváme, jsou-li rozrušené nebo soustředí-li se na to, aby se správně vyjádřily. Setkáváme se u nich také s řadou specifických gest a dotyků, souvisejících s negativními emočními stavy. Známkou únavy může být pohrávání si s vlasy, tření očí dlaněmi či mačkání ušních lalůčků. Cucání palce se může projevit při odloučení od rodičů nebo v konfliktních situacích.

Gesta rozdělil také Mikuláščík (2010) a to do pěti základních kategorií. První skupinou jsou **ilustrátory**, kterými ve vzduchu dokresluje slovní výklad, vysvětlujeme či ukazujeme směr. Druhou skupinou jsou **gesta jako regulátory chování**, prostřednictvím kterých usměřujeme komunikaci nebo na někoho ukazujeme. Příkladem může být gesto „*pššt!*“ s prstem před ústy nebo gesto „*tytyty!*“. Třetí skupinu tvoří **znaky**. Například palec zvednutý vzhůru znamená, že to je správně, naopak, palec směrem dolů značí, že je to špatné. Je nutné podotknout, že znaková gesta se v jednotlivých kulturách liší. V naší kultuře spojení palce a ukazováčku do tvaru kruhu znamená „*OK*“, v Belgii a Anglii znamená bezcennost a v Maroku je to dokonce výhrůzka zabít. Čtvrtá skupina zahrnuje **gesta emočně výrazová**, která vyjadřují emoční stav. Pevně sevřená dlaň v pěst vyjadřuje vztek nebo agresivitu, kousání nehtů nervozitu. Poslední skupinu tvoří **adaptory**. Ty bývají označovány jako sebemanipulující gesta (škrábání se, tření rukou). Plácnutí do čela většinou znamená, že člověka něco napadlo.

Kapalková (2008) vypracovala typologii dětských gest, kterou z hlediska pragmatické funkce rozdělila do tří hlavních skupin: **Gesta referenční** vyjadřují informace relativně samostatně a zahrnují gesta: informační (pojmenovávání věcí, komentování), rutinní (předstírání „*pápá*“, tancování, dětské hříčky „*paci, paci*“), expresivní (emoce – pusa, pohlazení, žertování), postojová (souhlas či nesouhlas s činností, odmítání), biologická/přirozená (spánek, protest). **Operativní gesta** regulují chování komunikačního partnera. Může se jednat o výzvu k vykonání činnosti (ukazování, podávání), respektive o úsilí dosáhnout na předmět, varovat („*nono!*“), upozornit. Dále o poutání pozornosti (klepání, chycení za ruku) nebo o učení rutin (vykonávání pohybu spolu s matkou, vedení na procházce za ruku). Posledním typem jsou **Gesta diskurzivní** týkající se verbální činnosti a výměny na úrovni gest. Zde řadíme odpovědi (udělej „*pápá*“, dej mi), potřebu informací (ukazování na předmět „*toto?*“), postoj k verbální činnosti partnera (souhlas, potvrzení informace, odmítání, pochválení či imitace). Dále autorka ve své studii o dětské řeči poukazuje na fakt, že pokud gesto v rané komunikaci dítěte chápeme jako komunikační znak, má tři základní dimenze: sémantickou (tj. vztah k myšlenkové oblasti, přes ni k objektivní realitě), syntaktickou (tj. vztah

k jiným znakům v daném jazyce), pragmatickou (tj. vztah k uživatelům jazykového znaku). Z hlediska fungování považuje za základní dimenzi pragmatickou.

3.3 Vývoj gest v období do 16 měsíců

První mimoslovní komunikace si můžeme všimnout již u novorozence. Od druhého do třetího týdne věku zaznamenáváme první vrozený výrazový pohyb – úsměv. V tomto období je přechodný a bezděčný. Reakce „úsměv na úsměv“ se u dítěte poprvé objevuje mezi druhým a třetím měsícem, kdy již hovoříme o úsměvu v jeho pravém slova smyslu. Úsměv je nápadný, trvající delší dobu a je reakcí na navázaný zrakový kontakt (Býtešnicková, 2012; Klenková, 2006; Matějček, 2005). O první sociální hře hovoří Matějček (2005) již v šesti měsících života, neboť dítě dokáže na malý (až pomíjivý) okamžik navázat zrakový kontakt se svou matkou a současně to dát najevo.

Nejdříve se setkáváme s používáním **imperativních gest**, prostřednictvím kterých dítě dospělejšímu naznačuje, že chce daný předmět kolem sebe. Podstatou je dětské chování jako žádost. Příkladem mohou být gesta žádání/očekávání, „*chci*“ a natahování. Zárodky můžeme pozorovat již koncem třetího měsíce věku. Jedná se zatím o nezáměrné jednání dítěte, ale jakmile ho matka začne interpretovat jako záměrné a pravidelně ho začne spojovat s verbálním a neverbálním komentářem, časem přeroste pohyb (natahování) do záměrné žádosti (Kapalková, 2008). Také Doherty-Sneddon (2005) potvrzuje, že se děti natahují již kolem třetího měsíce a kolem šestého měsíce se stává natahování naprosto záměrným. V takové situaci je klíčový postoj dospělého, nejčastěji matky, která by na dané gesto měla nějakým způsobem reagovat, tím podporovat ranou komunikaci a pomoci k rozvoji ukazovacích gest do budoucna. Příkladem může být situace, kdy se dítě v supermarketu natahuje po nějakém produktu. Matka dítěti nutně nemusí daný produkt podat a koupit, ale je důležitá její reakce, např. odpověď: „*Ne, sušenky dnes nekoupíme.*“

V druhé polovině osmého měsíce se objevují zárodky nových schopností, které se v následujících měsících prohlubují a zdokonalují. Dítě rozšiřuje svůj komunikační repertoár o první gesta, jejichž množství se v průběhu následujících měsíců rychle zvyšuje. Také se výrazně zdokonaluje hra dítěte. Do této doby dítě zacházelo se všemi hračkami stejně. Díky pomoci dospělého teď dítě zjišťuje, že mají hračky různé funkce (míč se hází, knížka listuje) a tyto činnosti začne samo napodobovat (Hornáková, Kapalková, Mikulajová, 2005).

Horňáková, Kapalková a Mikulajová (2009) nazývají období od narození do osmi měsíců jako období nezáměrné komunikace. Na konci tohoto období dochází k přechodu od chování nezáměrného k záměrnému, které můžeme pozorovat v situacích, kdy dítě začne úmyslně ovlivňovat své okolí. Aby k tomuto přechodu došlo, je nesmírně důležité chování dospělého, který dítěti vysvětluje nezáměrné chování jako záměrné. K tomu mohou rodičům posloužit **komunikační strategie**, které výše zmíněné autorky sepsaly (viz tabulka 1).

Komunikační strategie	Popis
Tváří v tvář	Navázání očního kontaktu, napodobování výrazů tváře a pohybu rtů.
Interpretace	Komentování běžných situací, reagování na projevy dítěte verbálně i neverbálně.
Rutiny	Denní rutiny - krmení, spaní, koupání, sociální rutiny - vzájemné hry, rutiny s hračkami. Rutiny v průběhu komentujeme.
Následování zájmu dítěte	Pozorování zájmu dítěte, komentování, pojmenovávání pro něj zajímavých věcí.
Zrcadlení	Napodobování a opakování pohybů, výrazů, gest dítěte.
Komentování	Oslovování dítěte již od narození, komentování okolního dění, používání intonace, která dítě zajímá.
Čekání	Pozorování nezáměrných pohybů dítěte, oslovování dítěte s přestávkami, pozorování, zda na náš komunikační záměr nějakým způsobem reaguje.
Jednou ty, jednou já	Vyměňování rolí ve hře i na zvukové úrovni.
Řečová úroveň dítěte	Oslovování dítěte v dlouhých větách s přirozenou intonací, dítě tak poznává melodii řeči.
Gesta	Řeč doprovázet gesty a výrazy tváře, vytvořit si několik gest a systematicky je užívat. Např. souhlas – kývání hlavou nahoru dolů, jíst – ukazování na ústa.

Tabulka 1: Komunikační strategie (Horňáková, Kapalková, Mikulajová, 2009)

První úmyslné použití gest se u zdravého dítěte vyskytuje mezi sedmým a osmým měsícem věku, kdy se dítě snaží upoutat pozornost dospělého. Funkcí těchto gest je řídit chování druhých. Charakteristické je např. gesto *natahování se* za předměty, kdy dítě žádá dospělého

o nějaký předmět nebo provedení konkrétní činnosti (Červenková, 2019; Slančová, 2015). Kapalková (2008) dodává, že se první gesta objevují izolovaně, často jsou doprovázena očním kontaktem s komunikačním partnerem jako potvrzení, že dítě získalo jeho pozornost. Až později bývají spojovány se zvuky, a ještě později se slovy. Autorka dále upozorňuje, že je důležité rozlišovat pohyb ukazování na předměty, při kterém se dítě ukazováčkem dotýká daného předmětu nebo osoby, ale nenavazuje oční kontakt s komunikačním partnerem. V takovém případě dítě pouze zkoumá daný předmět, a proto nemůžeme hovořit o komunikačním gestu.

Gesta, která mají jednoznačný význam a díky tomu mohou působit samostatně beze slov, Doherty-Sneddon (2005) nazývá jako gesta **symbolická**. Doposud neexistují žádné přímé doklady o tom, kdy a jak děti tato gesta začínají užívat a rozumět jim. Je však zřejmé, že stejně jako je tomu u osvojování si verbální komunikace, je i užívání gest závislé na míře setkávání se s nimi ve svém okolí. Nejčastěji se setkáváme se symbolickým gestem „*pápá*“, které rodiče záměrně učí své dítě již v prvním půlroce života a dítě ho dokáže samo užívat kolem devátého měsíce věku. Ve stejné době se objevuje *zvedání rukou směrem vzhůru*, jako prosba o zvednutí do náruče, dále *imitace pohybů* u jídla či hra „*kuk*“ se zakrýváním a odkrýváním očí/obličeje. Z těchto příkladů lze usuzovat, že i takto malé děti používají gesta k vyjadřování svých myšlenek.

Období devátého a desátého měsíce se zpravidla vyznačuje dobou domácích hříček. Dítě se ve vývoji dostává do stadia **učení nápodobou** a již dokáže spojit to, co vidí, s tím, co dělá. Postupně začíná chápat, že hříčky „*paci paci*“ nebo „*berany duc*“ a mnoho dalších, mohou být nástrojem pro komunikaci s okolím (Matějček, 2005). Život dítěte je uspořádaný do každodenních rutin (spánek, krmení, koupání, hraní, přebalování) v průběhu kterých se dítě učí předpokládat, co bude následovat. Proto například projevuje radost při pohledu na flašku s mlékem nebo naplněnou vanu vodou (Hornáková, Kapalková, Mikulajová, 2005). Dle Kapalkové (2008) dětské rutiny a hry zahrnují různé pohybové říkanky. Do této skupiny zařazuje i sociální rutiny, jako je „*pápá*“ nebo posílání pusinky. Mezi nejčastější rané rutiny řadí: „*berany duc*“, „*vařila myšička kašičku*“, schovávání tváře „*kuk*“.

Ve věku kolem deseti měsíců můžeme pozorovat používání **ukazovacích gest**, prostřednictvím kterých dítě upoutává pozornost dospělého. Zdvihne-li dítě směrem k dospělému hračku, nebo mu ji dokonce podá, v podstatě se snaží říct: „*podívej se, co mám*“. V této chvíli může dospělý svou odpovědí: „*ano, máš hračku*“ pomoci dítěti k rozvoji pochopení záměrné komunikace. Postupně dochází k vývoji a přibližně okolo čtrnácti měsíců teprve hovoříme o pravých ukazovacích gestech (Doherty-Sneddon, 2005). Červenková (2019)

upozorňuje, že je nesmírně důležité podněcovat dítě k ukazování, neboť na základě tvorby ukazovacích gest se dítě dále naučí užívat gesta sémantická, funkční či ikonická. Také Tellier (2009) potvrzuje, že ukazovací gesta začíná dítě užívat přibližně od deseti měsíců věku. Dítě opakuje chování, o kterém zaručeně ví, že upoutá pozornost dospělého. Zároveň dodává, že produkce gest *ukazování prstem* rapidně stoupá koncem prvního roku života. Jsou považována za předřečová, protože představují důležitou část ve vývoji řeči. Ukazování doprovázené zrakovým kontaktem s komunikačním partnerem cílí k získání informací, a proto bývá považováno za předchůdce mluveného a znakového pojmenování.

S příchodem prvních narozenin se kojeneček stává batoletem, objevují se první kroky i první slova. Nastává období vlastního vývoje řeči. Manipulace s drobnými předměty dítěti prozatím dělá problémy, avšak s většími si zpravidla umí hravě poradit. Tato schopnost se projevuje také v sociálních vztazích. Oblíbenou se stává hra „*Já tobě – ty mně*“, kdy dospělý nastaví dítěti ruku a vyzve jej slovy „*dej mi to*“. Batole s radostí podá předmět držící v ruce, ale zároveň očekává, že ho ihned dostane zpět. Tuto hru dokáže opakovat pořád dokola (Matějček, 2005). K velkému posunu dochází ve chvíli, kdy se rozvíjí schopnost sdílení pozornosti. Dítě je již schopno rozdělit svou pozornost mezi dospělého a předmět zájmu, a to prostřednictvím gest. Objevuje se odkazování pohledem, které se stává významným v situacích, které nejsou jednoznačné nebo jsou zcela nové. Referenční pohled (odkazování pohledem) se dá považovat za první podobu otázky dítěte, kdy odpověď matky této otázce dodá význam. Příkladem může být přiblížení cizí osoby k dítěti. Dítě se nejdříve tázavě zadívá na matku, čeká její odpověď, až poté vyhodnocuje situaci – buď projeví strach, nebo se k osobě přiblíží. Gesto tak pomalu získává charakter symbolu (Langmeier a Krejčířová, 2006).

Kapalková (2008) ve své studii uvádí, že doposud dítě spojovalo *gesto + slovo* téhož významu. Například dítě *ukáže* na auto a řekne „*toto*“. Slovem i gestem označí to stejné – auto. Takové spojení nazýváme **komplementární**. Avšak brzy po osvojení si prvních slov začíná dítě kombinovat dva sémiotické znaky v jedné výpovědi. Jedná se o kombinaci *gesto + gesto* nebo *gesto + slovo*. Při spojení gesta a slova mluvíme o tzv. **suplementárním spojení**. Jedná se o obsahově dva rozdílné znaky. Např. *ukazovacím* gestem batole ukáže na mobil + vysloví „*mama*“. Říká tím, že ten mobil patří mamince. Spojení gesta a slova vývojově předchází dvojslovným výpovědím zhruba o dva až tři měsíce. Spojení *gesto + gesto* bývá nazýváno jako **dvojgesto**. Dítě *ukáže* na kuličku + *ukáže* na nádobu. Tím žádá matku, aby kuličku vzala a vhodila ji do nádoby. Také Červenková (2019, s. 83) zmiňuje, že: „*První slova dětí v tomto období často kombinují s dalšími znaky. Typické je spojení: gesta a slova, slova a vokalizace, dvou gest.*“ Dvojslovná výpověď nastupuje zhruba osm měsíců po výpovědi jednoslovné

(Kapalková, 2008). Až do osmnáctého měsíce frekvence používání gest výrazně narůstá, avšak později s rozšiřováním dětského slovníku se stávají některá gesta přebytečná. Dítě *ukazuje* na panenku a současně říká „*panenka*“ (Doherty-Sneddon, 2005).

Kapalková (2008) ve své studii sledovala a popsalala střídání verbálních a neverbálních mezníků ve vývoji rané komunikace u jedné slovenské dívky (viz tabulka 2).

Verbální a neverbální projevy
- Vokalizace pod sluchovou kontrolou.
- Produkce prvních samostatných gest.
- Produkce prvních slov.
- Komplementární spojení gesto + slovo.
- Gesto + gesto.
- Suplementární spojení gesto + slovo.
- Dvojslovná výpověď.
- Spojování tří znaků do jedné výpovědi.
- Trojslovná výpověď.

Tabulka 2: Mezníky ve vývoji rané komunikace (Kapalková, 2008)

Pro lepší přehled vývoje gest v raném věku je níže přiložena tabulka 3, která obsahuje soupis gest vyskytujících se při typickém vývoji v daném měsíci věku dítěte (z tohoto přehledu budeme dále vycházet ve výzkumném šetření). Jedná se o projekt Floridské státní univerzity First words, který je výsledkem longitudinálního výzkumu několika odborníků. V rámci projektu byla vytvořena řada vzdělávacích materiálů pro rodiče a pečovatele, které mají pomoci rozpoznat případné opoždění ve vývoji gestikulace dítěte a tím předejít rozvoji opoždění ve vývoji řeči. Výsledky výzkumu ukazují na šestnáctý měsíc věku dítěte jako na rozhodující. V této chvíli by dítě mělo být schopno aktivně užívat šestnáct gest, přičemž pořadí výskytu se může lišit. Zásadní je, aby si dítě každý měsíc v rozmezí od devátého do šestnáctého měsíce osvojilo minimálně dvě nová gesta. Vývoj gest od devíti do šestnácti měsíců předpovídá jazykové schopnosti o dva roky později (Červenková, 2019; First words, 2014).

Měsíc prvního použití gesta	Typ gesta	Popis formy
9. měsíc	Podávání předmětu	Dítě se nejprve učí vzít předmět a v okamžiku, kdy je schopno kontrolovat pohyb rukou, tento předmět znovu podá na otevřené dlani. Dítě se učí ho vzít a poté rodiči zase nabídnout, tzn. držení předmětu v natažené ruce, který se předá, odevzdá komunikačnímu partnerovi.
	Odmítnutí	Otáčení hlavou, které indikuje odmítnutí např. jídla otočením hlavy od nabízené potravy.
10. měsíc	Dej	Dítě natahuje ruku před tělem ve směru žádaného předmětu.
	Zvednutí rukou	Dítě nejdříve zvedá ruce směrem k sobě, později zvedá ruce s otevřenými dlaněmi. Zvednutými pažemi směrem k dospělému jej žádá, aby ho zvedl.
11. měsíc	Ukazování předmětu	Dítě drží předmět ve zvednuté ruce a snaží se získat pozornost komunikačního partnera.
	Pápá	Dítě zdraví přicházejícího či odcházejícího člena rodiny nejprve zvednutím ruky, poté otáčením ruky a nakonec dospívá k mávání rukou.
12. měsíc	Ukazování na vzdálený předmět	Dítě ukazuje otevřenou dlaní s roztaženými prsty ve směru vzdáleného předmětu, který upoutal jeho pozornost.
	Dotek předmětu zájmu	Dítě se rukou s prsty u sebe dotýká věci, které ho zaujaly a snaží se tak upoutat pozornost dospělého.
13. měsíc	Tleskání	Rytmičné doteky dlaněmi obou rukou, nápodoba tleskání u dospělých.

13. měsíc	Posílání pusinky	Děti napodobují dospělé, kteří předvádějí posílání pomyslné pusinky, políbek do dlaně a odfouknutí.
14. měsíc	Ukazování ukazováčkem	Ukazování ukazováčkem ve směru cíleného předmětu, osoby.
	Pššt	Ukazováček natažený před ústy pro vyjádření žádosti o zmlknutí.
15. měsíc	Kývání hlavou	Vyjádření souhlasu.
	Smrdí	Mávání prsty před obličejem pro vyjádření zápachu.
	Počkej	Zvednutí ruky.
16. měsíc	Nevím	Rozpažené paže zvednuté dlaněmi nahoru.
	Plácnutí si dlaněmi	Plácnutí si dlaněmi s dospělým na znamení „dobře vykonané práce“.

Tabulka 3: Přehled přirozených gest (First words 2014, In Červenková 2019)

Červenková (2019) ve své knize odkazuje na několik zahraničních výzkumů (Walker a kol., 1994; Watt a kol., 2006; Wetherby a kol., 2003), zabývajících se vývojem gestikulace u dětí raného věku. Tyto výzkumy indikují, že vývoj gest od devátého do šestnáctého měsíce je prediktorem vývoje řeči dítěte ve dvou letech věku. Už malé opoždění ve výskytu prvních gest může předznamenávat obtíže v učení se v pozdějším věku. Ve chvíli, kdy dítě nepoužívá raná gesta, nemá rodič šanci odpovídat na zájem dítěte, a tím nepodporuje rozvoj a pochopení záměrné komunikace.

PRAKTICKÁ ČÁST

4 Analýza úrovně gestikulace dítěte ve věku od 10 do 16 měsíců

4.1 Cíl práce a metodologie

Hlavní cíl

Hlavním cílem výzkumného šetření je sledovat, zaznamenávat a analyzovat vývoj gestikulace dítěte (chlapce) od 10. do 16. měsíce věku.

Kromě hlavního cíle byly vytyčeny také cíle parciální

Parciální cíl č. 1: Zjistit a popsat, co jednotlivá gesta v komunikaci chlapce vyjadřují.

Parciální cíl č. 2: Zjistit, v jakém měsíci v období od 10. do 16. měsíce věku chlapce se jednotlivá, námi pozorovaná gesta poprvé vyskytují.

Parciální cíl č. 3: Porovnat vývoj gest u chlapce z výzkumného vzorku s přehledem přirozených gest projektu First words.

Výzkumné otázky

Výzkumná otázka č. 1: „*V jakém pořadí si chlapec jednotlivá gesta z projektu First words osvojil?*“

Výzkumná otázka č. 2: „*Shodoval se vývoj gest chlapce s přehledem přirozených gest?*“

Výzkumná otázka č. 3: „*Osvojil si chlapec minimálně dvě gesta v každém měsíci?*“

Výzkumná otázka č. 4: „*Užívá chlapec ve věku 16 měsíců minimálně 16 gest?*“

Výzkumná otázka č. 5: „*Jaká je predikce vývoje řeči chlapce ve dvou letech?*“

Metodologie výzkumu

Vzhledem k charakteru práce bylo zvoleno kvalitativní výzkumné šetření. Kvalitativní výzkum označuje různé metody ke zkoumání nějakého jevu, který je na rozdíl od kvantitativního výzkumu podrobně analyzován (Maňák, Švec, 2004). Metodami získávání dat jsou převážně rozhovory, pozorování a dokumenty (Švaříček, Šed'ová, 2007). Výzkumník na začátku kvalitativního výzkumu vybírá téma a stanovuje základní výzkumné otázky, které lze v průběhu zkoumání upravovat či doplňovat. V procesu výzkumu hledá a analyzuje informace, které povedou k zodpovězení stanovených otázek. Analýza

kvalitativního zkoumání probíhá v delším časovém úseku a má longitudinální charakter (Hendl, 2008). Creswell (1998, In Hendl, 2008) dodává, že zkoumání probíhá v přirozených podmínkách. Metodou výzkumu bakalářské práce je kombinace přímého longitudinálního pozorování a polostrukturovaných rozhovorů. O pozorování jako o výzkumné metodě můžeme hovořit tehdy, je-li pozorování účelné, plánovité, systematické a řízené (Skutil, 2011). Pozorování je časově náročné, a proto je dobré jej kombinovat s rozhovorem. Výzkumník tak získá komplexnější obraz (Švaříček, Šedřová, 2007). U polostrukturovaného rozhovoru si tazatel předem připraví otázky, kterých se drží, ale zároveň reaguje na aktuální podněty ze strany respondenta (Skutil, 2011).

4.2 Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumným subjektem je chlapec, narozen v únoru 2021. Vlastní pozorování probíhalo od prosince 2021 do června 2022, tedy od desátého do šestnáctého měsíce věku v domácím prostředí, na dětském hřišti a v kavárně.

Rodinná anamnéza

Chlapec narozen jako prvorozený do úplné rodiny v únoru 2021. Otec i matka zdraví. Matka, 33 let, vysokoškolsky vzdělaná, aktuálně na mateřské dovolené. Otec, 42 let, středoškolsky vzdělaný s maturitou, zaměstnaný, z předchozího manželství má dvě zdravé děti (11 a 13 let).

Osobní anamnéza

Chlapec se narodil v únoru 2021, jako plánované dítě. Těhotenství matky probíhalo bez jakýchkoliv potíží, všechna lékařská vyšetření byla v pořádku. Matka chlapce týden přenášela, porodila akutním císařem pro ohrožení života svého i dítěte. Chlapec se narodil jako zdravý jedinec a po několika dnech byl s matkou propuštěn domů. Po 24 hodinách v domácím prostředí nastaly zdravotní komplikace, které se stupňovaly, byly doprovázeny vysokými teplotami, krvácející stolicí a chlapec musel být hospitalizován. Chlapci byla diagnostikována bakteriální meningitida, která se jevila jako nejpravděpodobnější, avšak formou sepse¹, v nemocnici strávil měsíc a byl propuštěn s porodní hmotností. Všechna vyšetření byla negativní, mozek bez známek poškození. Během hospitalizace a následujících dvou měsíců byl chlapec krmen

¹ Celková seps

odsávaným mateřským mlékem, později, pro podezření z alergie na kravskou bílkovinu, pouze mlékem umělým. V následujících měsících, až do listopadu 2021 byl chlapec pod pravidelným dozorem lékařů infekčního oddělení. Z důvodu dlouhodobého ležení chlapce pouze na zádech došlo k hypotonii² svalů (břišních a zádočných). Začal tedy docházet na fyzioterapii, kde v období třetího a čtvrtého měsíce cvičil Vojtovu metodu reflexní terapie pro posílení ramenních svalů. Vojtovu metodu opakovaně cvičil v období devátého a desátého měsíce, aby se zvedl na všechny čtyři. Fyzioterapie byla ukončena v prosinci 2021. V tomto období udělal chlapec velký pokrok, zvedl se na čtyři, začal ložit, posadil se. První krůčky se objevily kolem třináctého měsíce věku. Pravidelné sledování chlapce v poradně pro rizikové novorozence bylo ukončeno v únoru 2022 (v jednom roce), chlapce dále čekají pouze preventivní prohlídky u praktického lékaře pro děti a dorost. Aktuálně se chlapec jeví jako zdravý jedinec bez známek opoždění ve vývoji. Účastní se plaveckého výcviku a cvičení pro batolata. Je velmi zvědavý, společenský a usměvavý.

4.3 Vlastní výzkum

Výzkum probíhal prostřednictvím přímého pozorování a rozhovorů s matkou v časovém horizontu jedenkrát za měsíc, a to od období desátého do šestnáctého měsíce věku chlapce. Toto věkové pásmo bylo zvoleno na základě výzkumu First words, jež je výsledkem longitudinálního výzkumu mnoha odborníků, kteří se shodují, že vývoj gest u dítěte mezi devátým a šestnáctým měsícem věku predikuje vývoj řeči u dítěte o osm měsíců později, tedy ve dvou letech. Z důvodu nemoci chlapce nebylo možné uskutečnit setkání v již plánovaném devátém měsíci věku. Důležité momenty ve vývoji chlapce byly zaznamenávány prostřednictvím deníkových poznámek, samotná gesta byla zaznamenávána do vytvořených záznamových archů, které vycházejí z projektu First words Floridské státní univerzity s názvem „*16 gestures by 16 months*“ a následně byly analyzovány. Na prvním setkání byla matka chlapce seznámena s průběhem šetření, se kterým souhlasila. Pro lepší orientaci v problematice gestikulace dítěte raného věku získala přehled přirozených gest First words. Tento přehled ve svém vlastním zájmu využila a do záznamového archu zapisovala způsob provedení a přibližné datum výskytu nového gesta, které sama vypožorovala. Díky tomu bylo možné porovnat poznámky matky s vlastním pozorováním a určit přibližné datum prvního výskytu gest a jejich význam. Přímé pozorování chlapce probíhalo za přítomnosti matky. Vlastní pozorování bylo doplněno

² Snížený svalový tonus

rozhovory s matkou, které vedly k detailnímu rozboru gest a komunikačních záměrů chlapce. Dále k popsání jiných situací, ve kterých chlapec dané či podobné gesto užívá. Vzhledem ke stanoveným výzkumným otázkám jsou důležité vývojové mezníky a vývoj gest chlapce v bakalářské práci popisovány po jednotlivých měsících (jednotlivé podkapitoly). Pro lepší přehlednost je ke každému měsíci přiložena tabulka s typem gest (dle First words project), popisem jeho formy a s informací, zda se u chlapce v daném či jiném měsíci vyskytuje. Popisována jsou nová gesta, která se objevila v každém měsíci nebo gesta, jejichž provedení se v průběhu vývoje změnilo.

4.3.1 Úroveň gest v 10. měsíci věku chlapce

První samostatně se vyskytující záměrné gesto bylo zaznamenáno matkou již koncem osmého měsíce, kdy se v jídelní židliče pravidelně natahoval po lahvi s čajem. Jedná se o *natahování se za předmětem* jako žádost „*dej*“. V desátém měsíci je toto gesto u chlapce nejproduktivnější. Nejčastěji se natahuje za balónem, žádá tak matku, aby mu míč podala. Obdobně reaguje při vyhození hračky nebo láhve z kočárku či u stolování. Dalším pozorovaným gestem v tomto období je *zvedání předmětu* směrem k matce, s cílem upoutat její pozornost. Dle slov matky se začalo objevovat koncem devátého měsíce. V průběhu hodiny strávené na dětském hřišti byl výskyt tohoto gesta velmi četný. Kdykoliv chlapec našel nějaký předmět, zvedl ho, otočil se k matce a s nataženou rukou se snažil upoutat její pozornost. Matka na chlapcův komunikační záměr reagovala slovně. Uvedu příklad, kdy chlapec zvedl směrem k matce kámen, který našel v trávě. Matka s chlapcem navázala zrakový kontakt a situaci okomentovala: „*Ano, vidím, že máš kámen.*“ Nastala také situace, kdy se matka snažila nabízený předmět uchopit. Chlapec reagoval „*nesouhlasem*“, který projevoval lehkým odstrkováním matčiny rukou. Při krmení se objevuje gesto „*chci*“, které dává najevo otevíráním úst směrem k matce, zároveň také gesto „*odmítnutí*“, kdy chlapec odvrací hlavu. Z rozhovoru s matkou je patrné, že se gesto „*odmítnutí*“ objevuje již od osmého měsíce věku. Při zvýšené únavě pozorujeme mnutí očí a otírání si obličeje o matčiny nohy, tento projev chápeme jako biologické gesto „*spát*“. „*Zvedáním rukou*“ směrem vzhůru chlapec žádá matku, aby ho vytáhla z kočárku nebo ho vzala do náruče. Matka chlapce aktivně učí hříčky „*berany duc*“ a „*paci paci*“, zatím však bez chlapcova samostatného provedení. Na hříčku „*bať*“ chlapec reaguje hlasitým smíchem, prozatím bez ukazování. Po celou dobu pozorování chlapec vokalizuje, nejčastěji „*papapa*“, „*tatata*“, „*kukuku*“, „*bababa*“. Vývoj gest dle First words (v 10 měsících) je znázorněn a srovnán s vývojem gest chlapce v tabulce 4.

Věk	Typ gesta	Popis formy	Výskyt u chlapce
10. měsíc	Dej	Dítě natahuje ruku před tělem ve směru žádaného předmětu.	ANO (Již na přelomu 8. a 9. měsíce)
	Zvednutí rukou	Dítě nejdříve zvedá ruce směrem k sobě, později zvedá ruce s otevřenými dlaněmi. Zvednutými pažemi směrem k dospělému jej žádá, aby ho zvedl.	ANO

Tabulka 4: Vývoj gest v 10 měsících

4.3.2 Úroveň gest v 11. měsíci věku chlapce

Na začátku jedenáctého měsíce dochází k pokroku v hrubé motorice, chlapec začíná ložit po čtyřech. Je velmi zvědavý, rád zkoumá předměty ve svém okolí. Nejčastěji jeho pozornost upoutávají předměty denní potřeby, jako je lžice, hrnek, klíče, peněženka. S viditelnou radostí, kterou projevuje třesením celého těla a úsměvem reaguje na mnohé zvuky. Stále dokola hází na zem předměty vydávající zvuk, například lžící: leze po čtyřech, uchopí předmět, hodí jej, poslouchá zvuk spadnutí. Tato činnost mu dělá zjevnou radost, kterou vyjadřuje tleskáním v sedě. V této situaci se jedná o gesto „*tleskání*“ jako o naučené rutině. Vyskytuje se také nápodoba zvuku vysavače „*mmm*“ ve chvíli, kdy jej spatří. V předcházejícím měsíci matka chlapce učila několik hříček, nyní si je chlapec osvojil a aktivně je vykonává. Konkrétně „*berany duc*“, kdy se v sedě naklání celým tělem ke komunikačnímu partnerovi a prudce předklání hlavu dopředu. Velmi často předvádí „*paci paci*“ a zrakovým kontaktem žádá matku, aby odříkávala básničku. Prostřednictvím hříček vyžaduje pozornost dospělého, pokud se mu nedostává, začne vydávat mrčivý zvuk, který je někdy dokonce doprovázen zuřivým kopáním nohou a zatínáním celého těla. Poprvé se objevuje gesto „*pápá*“. Chlapec mává otci vždy před večerním uspáváním, v jiných situacích se zatím neobjevuje. Lze usuzovat, že se prozatím nejedná o gesto v pravém slova smyslu, ale o večerní rituál. Prvním zaznamenaným symbolickým gestem je „*ptáček*“, kdy chlapec máváním rukou předvádí křídla. Produkce i intenzita dětského žvatlání se zvýšila, nejčastěji lze pozorovat v kočárku či v postýlce při uspávání: „*bababa*“, „*tatata*“, „*bububu*“, „*tudytudy*“. Vývoj gest dle First words (v 11 měsících) je popsán a srovnán s vývojem gest chlapce v tabulce 5.

Věk	Typ gesta	Popis formy	Výskyt u chlapce
11. měsíc	Ukazování předmětu	Dítě drží předmět ve zvednuté ruce a snaží se získat pozornost komunikačního partnera.	ANO (již v 10. měsíci)
	Pápá	Dítě zdraví přicházejícího či odcházejícího člena rodiny nejprve zvednutím ruky, poté otáčením ruky a nakonec dospívá k mávání rukou.	ANO (částečně, s plným významem ve 13. měsíci)

Tabulka 5: Vývoj gest v 11 měsících

4.3.3 Úroveň gest v 12. měsíci věku chlapce

S příchodem prvních narozenin se chlapec začíná sám zvedat, s oporou udělá pár krůčků. Poprvé se objevuje symbolické gesto „*posílání pusinky*“ s navázáním zrakového kontaktu s komunikačním partnerem, zatím bez použití ruky. Doposud byla gesta chlapce užívána izolovaně, nyní pozorujeme první doprovázení gest ranými zvuky řeči, a to v situaci krmení. Když chlapec vyžaduje po matce jídlo, natahuje se po talíři/misce a říká „*ňam, ňam*“. V situacích krmení tedy došlo k nahrazení dříve užívaného gesta „*chci*“ s otevřenými ústy. O pár týdnů později je pozorovaným gestem, taktéž spojeným s ranými zvuky řeči, reakce na letící letadlo. Chlapec „*ukazuje*“ otevřenou dlaní směrem k nebi a zvukem „*íííí*“, kterým pravděpodobně napodobuje matčin komentář „*letí*“. Dále přetrvává chlapcův zájem o předměty vydávající zvuk. Poprvé se však vyskytuje dotýkání se věcí prsty u sebe se záměrem „*upoutat dospělého*“. Toto gesto bylo pozorováno na dětském hřišti, kdy dítě zkoumalo cizí bábovky. Novým gestem je „*tleskání*“, jakožto nápodoba dospělých. Chlapec reaguje na pokyn: „*udělej paci, paci*“. Poprvé je chlapec krmen pevnou stravou, učí se používat žvýkácí ústrojí, setkává se s novými chutěmi. Svou nechuť dává najevo prskáním jídla z úst, jedná se tedy o gesto „*fuj*“. Dále také přetrvává gesto „*odmítnutí*“, a to odvrácením hlavy. Oblíbenou hříčkou je „*Jak jsi veliký*“, kdy chlapec zvedá ruce směrem vzhůru a říká „*tááá*“. Chlapec si také osvojil hru „*bať*“ pod dekou, kterou doprovází hlasitým smíchem a třepáním rukou. Tento projev vnímáme jako vyjádření radosti. Často se vyskytujícím je vyplazování jazyka, které nelze přiřadit ke konkrétnímu významu, chápeme jej jako rutinu. Vývoj gest dle Fisrt words (ve 12 měsících) je popsán a srovnán s vývojem gest chlapce v tabulce 6.

Věk	Typ gesta	Popis formy	Výskyt u chlapce
12. měsíc	Ukazování na vzdálený předmět	Dítě ukazuje otevřenou dlaní s roztaženými prsty ve směru vzdáleného předmětu, který upoutal jeho pozornost.	ANO
	Dotek předmětu zájmu	Dítě se rukou s prsty u sebe dotýká věcí, které ho zaujaly a snaží se tak upoutat pozornost dospělého.	ANO

Tabulka 6: Vývoj gest v 12 měsících

4.3.4 Úroveň gest v 13. měsíci věku chlapce

Na přelomu dvanáctého a třináctého měsíce se objevují první chlapcovy krůčky, které se postupně zdokonalují, koordinace těla se zlepšuje. V polovině třináctého měsíce můžeme hovořit o samostatné chůzi. S první chůzí jsou spojeny četné pády, které chlapec komentuje slovem „báá“ a zároveň předvádí gestem „zvednutí dlaní“ směrem vzhůru a „zvednutím ramen“ k uším. Novým gestem je „koník“, kterého chlapec předvádí pohupováním celého těla dopředu a dozadu. Nově se vyskytuje hříčka „Jak se máš?“ na niž chlapec odpovídá točením rukou v zápěstí a občasným slovem „tak-tak“. Symbolické gesto „pápá“ již užívá pravidelně v situacích loučení, zvedá ruku (bez otáčení) a říká „papapapa“. Poprvé zaznamenáváme ukazování ukazováčkem. Chlapec si povídá sám pro sebe, a přitom zvedá ukazováček směrem vzhůru, jako by zkoumal své okolí. Objevují se první slova, která nesou význam a chlapec je opakovaně váže k danému subjektu. Nejčastěji užívané je slovo „táta,“ označující otce. Dále výše zmíněné slovo „báá“ které užívá nejen při svém vlastním pádu, ale také při spadnutí jakéhokoliv předmětu. Novinkou je ukazování „vařila myšička“, kdy chlapec chytá matčinu ruku a s nataženými prsty u sebe jezdí po matčině ruce. Matka hříčku doprovází básničkou. Chlapec napodobuje zvuky koníka „klkl“, auta „bmbm“, ptáčka „pipipi“, vždy v situacích, kdy ho matka vyzve slovy: „Jak dělá koník?“ nebo „Jak dělá auto?“ Vývoj gest dle Fisrt words (ve 13 měsících) je popsán a srovnán s vývojem gest chlapce v tabulce 7.

Věk	Typ gesta	Popis formy	Výskyt u chlapce
13. měsíc	Tleskání	Rytmické doteky dlaněmi obou rukou, nápodoba tleskání u dospělých.	ANO (již v 11. měsíci)
	Posílání pusinky	Děti napodobují dospělé, kteří předvádějí posílání pomyslné pusinky, polibek do dlaně a odfouknutí.	ANO (již ve 12. měsíci, bez použití ruky)

Tabulka 7: Vývoj gest v 13 měsících

4.3.5 Úroveň gest v 14. měsíci věku chlapce

Hrubá motorika chlapce je ve čtrnáctém měsíci na velmi dobré úrovni, chůze se proměnila spíše v běh. Nově pozorovaným je gesto mazlení „*tuli, tuli*“, které chlapec užívá ve vztahu k plyšákoví, kterého nosí všude s sebou. Nově osvojeným slovem je „*páááá*“, které chlapec kombinuje s gestem „*ukazování*“ ukazováčkem směrem ke krbu, spojeným s výraznou mimikou a znamená „*pálí, horký*“. Poprvé se objevuje hra „*Kolo, kolo*“, v závěru říkanky chlapec vyslovuje „*bác*“ a padá na zem. U stolování projevuje nesouhlas zahazením pití/lžice na zem, jedná se o známku toho, že už má dost, tedy o gesto „*nechci*“. Chlapec zatím neužívá gesto „*pššt*“ jako je popsáno v tabulce níže. Ale objevuje se gesto „*zakrývání uší*“ v situacích, kdy matka vyzve chlapce, aby byl tiše. Toto gesto chlapec použil také ve chvíli, kdy kolem projela sanitka se sirénou. Později při hlasitém pláči dítěte sedícího vedle něj. Z toho lze usuzovat, že gestem vyjadřuje „*žádost o ticho*“ a zároveň „*hlasitý*“. Na vyžádání předvádí nová symbolická gesta „*ryba*“, a to otevíráním a zavíráním úst, dále „*prase*“ funěním a krčením nosu. Na dětském hřišti chlapec žádá matku „*houpat*“ kolébáním dopředu a dozadu. Poprvé pozorujeme gesto „*souhlasu*“, kdy matka nabízí chlapci oblíbené sušenky. Chlapec kývá hlavou a zeširoka se usmívá. Vývoj gest dle Fisrt words (ve 14 měsících) je popsán a srovnán s vývojem gest chlapce v tabulce 8.

Věk	Typ gesta	Popis formy	Výskyt u chlapce
14. měsíc	Ukazování ukazováčkem	Ukazování ukazováčkem ve směru cíleného předmětu či osoby.	ANO (již v 13. měsíci)
	Pššt	Ukazováček natažený před ústy pro vyjádření žádosti o zmlknutí.	ANO (vlastní provedení, zakrývání uší)

Tabulka 8: Vývoj gest v 14 měsících

4.3.6 Úroveň gest v 15. měsíci věku chlapce

V dřívější fázi vývoje pojmenovával ptáčka „pipipi“, nyní se změnilo toto označení na „pápápá“ a přidalo se k němu ukazování ukazováčkem ve směru letícího ptáka. Často zaznamenaným gestem, v průběhu celého dne pozorování chlapce, bylo kroucení hlavy chlapce, doprovázené zvukem „nenene“, avšak bez významu, spíše jako rutina. Ve chvíli, kdy matka chlapce pochválí, chlapec aktivně nastaví ruku a čeká na plácnutí si dlaněmi. Matka toto plácnutí doprovází komentářem „super!“. Poprvé se s plácnutím setkal v polovině čtrnáctého měsíce na dětském cvičení, kdy si s dětmi lektorka plácala na závěr lekce. Velmi rychle pochopil význam a gesto aktivně užívá. Po napití čaje z láhve vydává zvuk „ááá“ ve smyslu „už nechci“, dává tím matce najevo, aby si lahev vzala. Ve chvíli, kdy má žízeň a chce napít, říká „mama“ + „ááá“. V situaci, kdy vyžaduje jídlo, říká „mama“ + „ňam“. Poprvé se tak u chlapce objevuje dvojslovná výpověď. Slovo „bác“ nahradil slovem „bum“. Venku pozorujeme časté ukazování ukazováčkem ve směru cíleného předmětu. Například na pískovišti, kdy tak chlapec žádá o podání hračky. Poprvé se vyskytuje gesto „malá, malá“, kdy chlapec spontánně hladí plyšáka či matku. Změnou prošlo gesto „pápá“, kdy již dochází k otáčení zvednuté ruky a vyslovení „papapa“. Toto gesto je nyní velmi frekventované, neboť chlapec zdraví každého kolemjdoucího. Na procházce bylo zaznamenání gesto „smrdí“, které chlapec vyjadřoval krčením nosu v situaci, kdy prošel kolem popelnice. Došlo k velkému nárůstu symbolických gest, a to „letadlo“, „pes“, „kočka“, „žába“. Novými rutinami jsou „hyjé koničku“ a „letí, letí letadlo“. Na žádost předvádí zvuky prasete „chrochro“, medvěda „brumbrum“, oslíka „iáíá“, auta „brmbrm“. Vývoj gest dle Fisrt words (v 15 měsících) je popsán a srovnán s vývojem gest chlapce v tabulce 9.

Věk	Typ gesta	Popis formy	Výskyt u chlapce
15. měsíc	Kývání hlavou	Vyjádření souhlasu.	ANO (již v 14. měsíci)
	Smrdí	Mávání prsty před obličejem pro vyjádření zápachu.	ANO (vlastní provedení, krčení nosu)

Tabulka 9: Vývoj gest v 15 měsících

4.3.7 Úroveň gest v 16. měsíci věku chlapce

V průběhu šestnáctého měsíce pozorujeme velký nárůst frekvence užití komunikačních záměrů. Nejčastěji se vyskytujícím gestem v tomto období je *ukazování ukazováčkem* na předměty či *zvedání předmětu zájmu* se slovním komentářem „*toto*“ a navázáním zrakového kontaktu s komunikačním partnerem. Tuto trojslovnou výpověď (gesto + slovo + gesto) chápeme jako otázku „*co je to?*“ Matka reaguje komentářem „*to je balónek*“. Naopak, pokud chce chlapec daný předmět získat a žádá tak matku „*chci*“, natahuje se za předmětem celým tělem s nataženými pažemi a navázaným zrakovým kontaktem. Označení „*brmbrm*“ se změnilo na slovo „*auto*“. Doma často ukazuje prstem na dveře, vyslovuje „*pa*“ a navazuje oční kontakt s matkou. Matka chlapci odpovídá: „*Ne, ještě nejdeme ven.*“ Chlapec tak *žádá* matku, aby šli na zahradu. Ve chvíli, kdy se chlapci něco nedaří, např. otevřít krabičku s křupkami, vzteká se. „*Nesouhlas*“ tak nově vyjadřuje křikem a zatínáním celé tělo s kmitavými pohyby. Dle slov matky se jedná o častý projev chlapce v posledních dvou týdnech. Rád tancuje do rytmu hudby. Aby mu matka hudbu pustila, žádá ji *ukazováním* na mobil, *pohybováním* celého těla a slovem „*tany, tany*“. Aktivně začal užívat slovo „*mama*“. Nerad jezdí v kočárku, svou prosbu o vytažení ven projevuje *natahováním se* z kočárku směrem k zemi a slovem „*hopá*“. Nově naučenou je hra s pohybem „*hlava, ramena*“. Vývoj gest dle Fisrt words (v 16 měsících) je popsán a srovnán s vývojem gest chlapce v tabulce 10.

Věk	Typ gesta	Popis formy	Výskyt u chlapce
16. měsíc	Nevím	Rozpažené paže zvednuté dlaněmi nahoru.	NE
	Plácnutí si dlaněmi	Plácnutí si dlaněmi s dospělým na znamení dobře vykonané práce.	ANO (již v 15. měsíci)

Tabulka 10: Vývoj gest v 16 měsících

4.4 Analýza výsledků, diskuze, závěry šetření

Na základě stanovených cílů výzkumného šetření byl popsán vývoj gest sledovaného chlapce v období od desátého do šestnáctého měsíce věku. Na základě vlastního pozorování, písemných poznámek a rozhovorů s matkou chlapce byla provedena analýza vývoje gest u chlapce, díky které můžeme odpovědět na stanové výzkumné otázky.

Výzkumná otázka č. 1: „V jakém pořadí si chlapec gesta osvojil?“

První záměrná komunikace prostřednictvím gest byla u chlapce pozorována matkou na přelomu osmého a devátého měsíce věku. Jednalo se o gesta „odmítnutí“ a natahování se za předmětem ve smyslu „dej“. V desátém měsíci věku došlo k prvnímu přímému pozorování autorkou práce, kde chlapec tato zmíněná gesta užíval frekventovaně. Navíc byla zaznamenána gesta natahování rukou směrem k matce, tedy gesto „vzít do náruče“, zvedání předmětu směrem k matce s cílem upoutat její pozornost, při krmení gesto „chci“ a při únavě gesto „spát“. V neposlední řadě gesto „odmítnutí“. V jedenáctém měsíci se poprvé objevilo „tleskání“ jako projev radosti a gesto „pápá“ při loučení. V tomtéž měsíci pozorujeme první symbolické gesto „ptáček“ a hříčky „berany duc“ a „paci, paci“. Ve dvanáctém měsíci chlapec poprvé užívá gesto „posílání pusinky“, při krmení pozorujeme gesto „fuj“. Dále hříčky „Jak jsi veliký“ a „baf“ doprovázené smíchem, tedy projevem radosti. Dochází ke spojení gesta s ranými zvuky řeči. Zjevný je také dotek předmětu zájmu s cílem upoutat dospělého. Ve třináctém měsíci se objevují nová gesta „bác“, „koník“ a odpověď na otázku „Jak se máš?“ Dále ukazování ukazováčkem a hříčka „vařila myšička“. Gesto „pápá“ už má jasný význam. Čtrnáctý měsíc s sebou přináší gesta „páli“, „pššt“, „tuli, tuli“. Hru „kolo, kolo“ a symbolická gesta „ryba“ a „prase“. Vypozorováno bylo také gesto „chci houpat“, „nechci, stačí“ a „souhlas“. Novými gesty v patnáctém měsíci jsou „plácnutí si dlaněmi“, „chci pít“, „chutná mi“ a „malá, malá“. Symbolická gesta „letadlo“, „pes“, „kočka“, „žába“. Objevují se rutiny „hyjé koničku“ a „letí, letí letadlo“. V šestnáctém měsíci je vysoce užívané gesto „Co je to?“ a „nechci“. Dále gesto „vytáhni mě“. Také zaznamenáváme spojení více znaků v jedné výpovědi: „chci jít ven“, „chci tancovat“, „Co je to?“ Pořadí osvojení si nových gest u zkoumaného chlapce je pro lepší přehlednost znázorněno v tabulce 11.

Měsíc	Gesta	Počet nově užitých gest
9.	Dej, odmítnutí	2
10.	Vzít do náruče, chci, spát, odmítnutí	4
11.	Tleskání, pápá, ptáček, berany duc, paci paci	5
12.	Posílání pusinky, ukazování na vzdálený předmět, fuj, jak jsi veliký, baf, dotek předmětu zájmu	6
13.	Bác, koník, jak se máš, ukazování ukazováčkem, vařila myšička, pápá	6
14.	Pálí, pššt, tulu tuli, kolo kolo, ryba, prase, chci houpat, nechci, souhlas	9
15.	Plácnutí si dlaněmi, pít, chutná, mala malá, smrdí, letadlo, pes, kočka, žába, hyjé koníčku, letí letadlo	11
16.	Co je to, nechci, tancovat, jít ven, vytáhnout, hlava ramena	6

Tabulka 11: Přehled použití gest

Výzkumná otázka č. 2: „Shoduje se vývoj gest chlapce s přehledem přirozených gest First words?“

V období od desátého do šestnáctého měsíce věku si chlapec osvojil téměř všechna gesta dle přehledu First words. Výjimkou je gesto „*nevím*“, které u chlapce nebylo do šestnáctého měsíce zaznamenáno. Gesta „*pššt*“ a „*smrdí*“ byla u chlapce pozorována, avšak v jiné formě. Některá gesta si chlapec osvojil o měsíc dříve. Konkrétně gesta „*dej*“, „*ukazování předmětu*“, „*tleskání*“, „*posílání pusinky*“, „*ukazování ukazováčkem*“, „*kývání hlavou*“. Naopak gesto „*pápá*“ získalo pravý význam o dva měsíce později, tedy v měsíci patnáctém.

Výzkumná otázka č. 3: „Osvojil si chlapec minimálně dvě gesta v každém měsíci?“

Ano. Z vlastního výzkumu a z odpovědi na výzkumnou otázku č. 1 (tabulka 11) je zřejmé, že si chlapec v každém námi pozorovaném měsíci osvojil více než dvě gesta. Přičemž produkce užívání gest u chlapce se v průběhu výzkumného šetření zvyšovala až do šestnáctého měsíce, kde nárůst gest nebyl vyšší než v předchozím měsíci.

Výzkumná otázka č. 4: „*Užívá chlapec ve věku 16 měsíců minimálně 16 gest?*“

Ano. V průběhu pozorování bylo napočítáno minimálně 55 aktivně užívaných gest. Přičemž je pravděpodobné, že chlapec užívá i další gesta, která nebyla zaznamenána.

Výzkumná otázka č. 5: „*Jaká je predikce vývoje řeči chlapce ve dvou letech?*“

V průběhu námi prováděného výzkumného šetření došlo u chlapce k velkému vývojovému pokroku v oblasti hrubé motoriky, jemné motoriky i motoriky mluvidel. Beze sporu také v sociální interakci. Zaznamenali jsme střídání verbálních a neverbálních projevů. Nejdříve se u chlapce objevila samostatně se vyskytující gesta („*dej*“, „*chci*“, „*spát*“). Následně byla gesta doprovázena ranými zvuky řeči („*ukazování*“ + zvuk „*ííí*“). K produkci prvních slov došlo ve třináctém měsíci věku („*táta*“, „*bác*“). Chlapec si osvojil mnoho hříček, prostřednictvím kterých komunikoval se svým okolím („*paci, paci*“, „*barany duc*“). Od dvanáctého měsíce došlo k výraznému nárůstu gestikulace a zájmu komunikovat se svým okolím. Pozorovali jsme také komplementární spojení gesta + slova (*ukazování* + „*toto*“), dvojestva (*ukazování* + „*pták*“) a suplementární spojení gesta + slova. Později spojení tří a čtyř znaků v jedné výpovědi („*chci jít ven*“). Z výše uvedeného je zřejmé, že zájem chlapce o komunikaci (neverbální i verbální) se svým okolím je kladný a má vzrůstající tendenci. Je tedy možné předvídat, že vývoj řeči chlapce bude probíhat bez výrazných známek opoždění a ve dvou letech bude úroveň komunikace odpovídat dané vývojové fázi.

V rámci kvalitativního výzkumného šetření byl podrobně zkoumán chlapec, a to od jeho desíti do šestnácti měsíců věku. V rámci výzkumu bylo zjištěno, že vývoj přirozených gest chlapce se bez výrazných odchylek shoduje s nastudovanou literaturou v teoretické části práce. Výzkumem bylo ověřeno střídání verbální a neverbální komunikace v raném vývoji řeči, které sepsala ve své studii o dětské řeči (jedné slovenské dívky) Kapalková (2008). Kapalková (2008) ve své studii dále prokázala, že spojení gesta a slova vývojově předchází dvojslovným výpovědím zhruba o dva až tři měsíce. Tento fakt můžeme potvrdit, neboť první spojení gesto + slovo jsme u chlapce zaznamenali ve dvanáctém měsíci věku a první dvojslovnou výpověď začal chlapec užívat o tři měsíce později, v měsíci patnáctém. Výzkumným šetřením byl také ověřen zahraniční výzkum Floridské státní univerzity First words, který byl srovnán s vývojem gest u zkoumaného chlapce v českém prostředí. Předpokládaným výsledkem byla narůstající tendence výskytu a užití gest u chlapce. Tento předpoklad byl naplněn s výjimkou šestnáctého měsíce. Příčinou menšího nárůstu nových gest v závěru šetření mohla být únava a nespolečnost chlapce při sledování výzkumníkem. Dále lze konstatovat, že nárůst nových gest sice nebyl

vysoký, avšak došlo k výraznému nárustu užití již naučených gest a k jejich kombinaci, tedy spojení tří a čtyř znaků do jedné výpovědi. Zajímavým zjištěním je taktéž fakt, že si chlapec neosvojil pouze jedno gesto z přehledu First words. Z výsledků lze usuzovat, že ač je projekt First words publikován zahraničními odborníky, lze jej aplikovat na děti raného věku v českém prostředí. Longitudinálního výzkumu se zúčastnil pouze jeden subjekt, není tedy možné výzkum zevšeobecnit na širší populaci. Výsledky však mohou sloužit ke studiu. V ideálním případě by se na dosavadní výzkum mohlo navázat a pokračovat sledováním, zaznamenáváním a analýzou vývoje přirozených gest dítěte od 16 měsíců do dvou let, tedy do 24 měsíců. Bylo by tak možné ověřit, zda vývoj gest od devíti do šestnácti měsíců věku opravdu dokáže predikovat úroveň řeči výzkumného subjektu ve dvou letech. V našem případě by se mělo jednat o vývoj řeči bez známek opoždění. Zajímavé by mohlo být také sledování vývoje gest mladšího sourozence a vzájemné porovnání či sledování a porovnání vývoje gest u dítěte z bilingvního a monolingvního prostředí.

ZÁVĚR

Bakalářská práce se zabývala problematikou vývoje přirozených gest dítěte raného věku z pohledu speciálního pedagoga. Komunikace je jednou z nejdůležitějších potřeb člověka. Hlavním nástrojem komunikace je mluvená řeč, kterou však dítě raného věku ještě neovládá. V tomto období je pro dítě prostředkem k dorozumívání neverbální komunikace. Prostřednictvím gest může svému okolí sdělit svá základní přání a potřeby, a to na základě sociální interakce s rodiči.

Teoretická část práce je rozdělena do tří kapitol. První kapitola přiblížila pojem komunikace a její dělení. Druhá kapitola se zabývala obecnou charakteristikou vývoje komunikačních a jazykových schopností dítěte od narození do šestnácti měsíců věku. Třetí kapitola byla stěžejní pro následné výzkumné šetření. Soustředila se na komunikaci přirozenými gesty, vymezila pojmy gesto a znak a popsala jejich vývoj do šestnácti měsíců věku. V praktické části bylo provedeno samotné výzkumné šetření.

Hlavním cílem práce bylo sledovat, zaznamenat a analyzovat vývoj gest jednoho chlapce ve věku od desíti do šestnácti měsíců věku. Bylo popsáno, jaká nová gesta se v průběhu výzkumného šetření objevila, jaký nesla význam, a v jakém měsíci se poprvé vyskytla. Dále byla popsána gesta, jejichž provedení se v průběhu vývoje měnilo. Výsledky šetření nám ukázaly, že vývoj gest chlapce probíhá v souladu s nastudovanou literaturou, tedy s narůstající tendencí výskytu a užití gest a bez známek opoždění. Stanoveny byly také cíle parciální. Jedním z parciálních cílů bylo porovnat vývoj gest chlapce s přehledem přirozených gest FIRST WORDS® Project Floridské státní univerzity s názvem „*16 gestures by 16 months*“. Snahou mnoha odborníků, kteří se podíleli na výše zmíněném projektu, je pomoci rodičům odhalit případné opoždění ve vývoji řeči již v raném věku. K tomu má sloužit přehled vývoje přirozených gest dítěte, který dokáže predikovat vývoj řeči o dva roky později, a to nezávisle na rase a pohlaví dítěte. Z provedeného výzkumného šetření bylo zjištěno, že si chlapec, s výjimkou jednoho, osvojil všechna zmiňovaná gesta z projektu. Dvě gesta byla provedena jinou formou. Šest gest si chlapec osvojil dříve, naopak jedno gesto později. V průběhu šetření si osvojil minimálně 55 gest. Z výsledků lze předvídat, že vývoj komunikačních schopností chlapce bude nadále probíhat bez výrazných známek opoždění. Hlavní i dílčí cíle byly naplněny.

Výzkumné šetření mělo kvalitativní charakter, použity byly metody přímého longitudinálního pozorování a rozhovorů. Na závěr byly zodpovězeny výzkumné otázky a sepsána diskuze.

Závěrem lze konstatovat, že tato problematika není v českém prostředí příliš probádána. Je to škoda, neboť pravidelné sledování vývoje gest a záměrné komunikace u dětí raného věku by mohlo pomoci k včasnému odhalení řečových vad. Vypovídají o tom výsledky mnoha zahraničních studií, které byly v práci zmíněny. Jako řešení se nabízí provedení longitudinálního výzkumu v českém prostředí ze stran odborníků. Pomoci by mohlo také přeložení a publikování zahraničních studií u nás a jejich rozšíření mezi odborníky i rodiče.

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ

BÝTEŠNÍKOVÁ, I. *Komunikace dětí předškolního věku*. Praha: Grada, 2012. ISBN 970-80-247-3008-0.

ČERVENKOVÁ, B. *Rozvoj komunikačních a jazykových schopností: U dětí od narození do tří let věku*. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-2054-3.

DEVITO, J. A. *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Grada, 2001. Expert. ISBN 80-7169-988-8.

DOHERTY-SNEDDON, G. *Neverbální komunikace dětí: Jak porozumět dítěti z jeho gest a mimiky*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7.

DVOŘÁK, J. *Logopedický slovník: Terminologický a výkladový*. 3., upr. a rozš. vyd. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum, 2007. ISBN 978-80-902536-6-7

FIRST WORDS PROJECT. *16 gestures by 16 months*. (2014) [online]. Florida State University, 2014. [cit. 2022-04-24]. Dostupné z: <https://firstwordsproject.com/wp-content/uploads/2018/02/16-Gestures-x16-Months.pdf>

GAVORA, P. *Učitel a žáci v komunikaci*. Brno: Paido, 2005. ISBN 80-7315-104-9.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. 2. aktual. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

HORŇÁKOVÁ, K., KAPALKOVÁ, S., MIKULAJOVÁ, M. *Jak mluvit s dětmi: od narození do tří let*. Praha: Portál, 2009. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-612-4.

HORŇÁKOVÁ, K., KAPALKOVÁ, S., MIKULAJOVÁ, M. *Knihy o detskej reči* [online]. Bratislava: Slniečko, 2005 [cit. 2022-10-11]. ISBN 80-969074-3-3. Dostupné z:

https://www.fedu.uniba.sk/fileadmin/pdf/Sucasti/Katedry/KL/Texty__knihy/Kniha_o_detskej_reci.pdf

JANOŮŠEK, J. *Psychologické základy verbální komunikace* [online]. Praha: Grada, 2015 [cit. 2022-06-03]. ISBN 978-80-247-9851-6. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/psychologicke-zaklady-verbalni-komunikace-2120/>

KAPALKOVÁ, S. *Gestá v kontexte raného vývinu dětí*. In: SLANČOVÁ, D. *Štúdie o detskej reči* [online]. Prešov: Prešovská univerzita, 2008, s. 169-2011 [cit. 2022-05-25]. ISBN 978-80-8068-701-4. Dostupné z: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Slancova3/subor/Kapalkova.pdf>

KEJKLÍČKOVÁ, I. *Vady řeči u dětí: Návodý pro praxi*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-3941-0.

KLENKOVÁ, J., BOČKOVÁ, B., BYTEŠNÍKOVÁ, I. *Kapitoly pro studenty logopedie: text k distančnímu vzdělávání*. Brno: Paido, 2012. ISBN 978-80-7315-229-1.

KLENKOVÁ, J. *Logopedie: Narušení komunikační schopnosti. Logopedická prevence. Logopedická intervence. Logopedická intervence v ČR. Příklady z praxe*. České Budějovice: Grada, 2006. ISBN 978-80-247-1110-2.

KUTÁLKOVÁ, D. *Budu správně mluvit: Chodíme na logopedii*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3687-7.

KUTÁLKOVÁ, D. *Vývoj dětské řeči: Krok za krokem*. 2., aktual. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3080-4.

KYCLTOVÁ BEZDĚKOVÁ, J. *Učíme naše dítě mluvit*. 2. uprav. a dopl. vyd. Praha: Arista Books, 2014. ISBN 978-80-87867-10-5.

LANGER, J. *Znakové systémy v komunikaci neslyšících*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. Studijní opory. ISBN 978-80-244-3746-0.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 2., aktual. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 978-80-247-1284-0.

LECHTA, V. *Symptomatické poruchy řeči u dětí*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-572-5

MAŇÁK, J., ŠVEC, V. *Cesty pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-078-6.

MATĚJČEK, Z. *Prvních šest let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte: dítě a lidský svět*. Praha: Grada, 2005. ISBN 978-80-247-0870-6.

MIKULÁŠTÍK, M. *Komunikační dovednosti v praxi*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2339-6.

MUSILOVÁ, M. *Komunikace s rodiči dětí v předškolním vzdělávání*. In: ŠMELOVÁ, E., PRÁŠILOVÁ, M. *Didaktika předškolního vzdělávání*. Praha: Portál, 2018, s. 89-94. ISBN 978-80-262-1302-4.

MUKNŠNÁBLOVÁ, M. *Péče o dítě s postižením sluchu* [online]. Praha: Grada, 2014 [cit. 2022-06-03]. ISBN 978-80-247-8941-2. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/pece-o-dite-s-postizenim-sluchu-1119/>

PEASE, A. *Řeč těla: Jak porozumět druhým z jejich gest, mimiky a postojů těla*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-582-2.

PLEVOVÁ, I., SLOWIK, R. *Komunikace s dětským pacientem*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2968-8.

PRŮCHA, J. *Dětská řeč a komunikace: Poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3181-0.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. *Osvojování jazyka dítětem*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3341-1.

- SATIROVÁ, V. *Kniha o rodině*. Praha: Knížní klub, 1994. ISBN 80-901325-0-2.
- ŠKUTIL, M. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-778-7.
- SLANČOVÁ, D. *Štúdie o detskej reči* [online]. Prešov: Prešovská univerzita, 2015 [cit. 2022-10-12]. ISBN 978-80-555-1307-2. Dostupné z: <https://www.pulib.sk/web/pdf/web/viewer.html?file=/web/kniznica/elpub/dokument/Slancova3/subor/9788055513072.pdf>
- SMOLÍK, F., SEIDLOVÁ MÁLKOVÁ, G. *Vývoj jazykových schopností v předškolním věku*. Praha: Grada, 2014. Psyché. ISBN 978-80-247-4240-3.
- ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: Pravidla hry* [online]. Praha: Portál, 2007 [cit. 2022-06-08]. ISBN 978-80-7367-313-0. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/kvalitativni-vyzkum-v-pedagogickych-vedach-3165/>
- ŠPAŇHELOVÁ, I. *Komunikace mezi rodičem a dítětem: styly a techniky komunikace, komunikace rodiče ve vztahu k dítěti, vývojová období dítěte, komunikace v náročných situacích*. Praha: Grada, 2009. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2698-4
- ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě: vývoj a výchova od početí do tří let*. Praha: Grada, 2003. Pro rodiče. ISBN 80-247-0552-4.
- TELLIER, M. *The development of gesture*. In: DE BOT, K., SCHRAUF, R., W. *Language Development Over the Lifespan* [online]. New York: Taylor & Francis, 2009, s. 191-2016 [cit. 2022-06-09]. ISBN 978-0-203-88093-7. Dostupné z: <https://www.routledge.com/Language-Development-Over-the-Lifespan/Bot-Schrauf/p/book/9780805864601>
- THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství a dospívání*. 2., rozšíř. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

VÁGNEROVÁ, M., LISÁ, L. *Vývojová psychologie: Dětství a dospívání* [online]. Praha: Karolinum, 2021 [cit. 2022-06-01]. ISBN 978-80-246-5024-1. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/vyvojova-psychologie-10360/>

VALENTA, M. *Slovník speciální pedagogiky*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0937-9.

VASILOVČÍK ŠUSTOVÁ, T. *Jak se domluvit s kojencem a batoletem: Komunikujeme přirozenými znaky a gesty*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2336-5.

VITÁSKOVÁ, K. *Fylogeneze a ontogeneze řeči*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. Studijní opory. ISBN 978-80-244-3717-0.

VYBÍRAL, Z. *Psychologie komunikace*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-387-1.

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Komunikační strategie.....	19
Tabulka 2: Mezníky ve vývoji rané komunikace	22
Tabulka 3: Přehled přirozených gest	24
Tabulka 4: Vývoj gest v 10 měsících	29
Tabulka 5: Vývoj gest v 11 měsících	30
Tabulka 6: Vývoj gest v 12 měsících	31
Tabulka 7: Vývoj gest v 13 měsících	32
Tabulka 8: Vývoj gest v 14 měsících	33
Tabulka 9: Vývoj gest v 15 měsících	34
Tabulka 10: Vývoj gest v 16 měsících	35
Tabulka 11: Přehled použití gest	37

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Kristýna Vokuličová
Katedra nebo ústav:	Ústav speciálně pedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Bc. Jana Mironova Tabachová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2023

Název práce:	Komunikace přirozenými gesty u dětí raného věku z pohledu speciálního pedagoga
Název práce v angličtině:	Natural gestures communication in early childhood from the perspective of special pedagogue
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá vývojem přirozených gest u dětí raného věku. Skládá se z teoretické a praktické části. Teoretická část obsahuje tři kapitoly. První kapitola přibližuje pojem komunikace, druhá kapitola shrnuje vývoj komunikačních a jazykových schopností dítěte od narození do 16 měsíců věku. Stěžejní je kapitola třetí, která vymezuje pojmy gesto a znak a přibližuje jejich vývoj. Poslední kapitolou je výzkumné šetření, jehož hlavním cílem je sledovat, popsat a analyzovat vývoj raných gest. Výzkumným subjektem je chlapec ve věku od 10 do 16 měsíců. Výzkum má charakter kvalitativní, metodou je přímé pozorování a rozhovory.
Klíčová slova:	komunikace, neverbální komunikace, gesta, vývoj gest, řeč, vývoj řeči, kojeneček, batole
Anotace v angličtině:	The main theme of bachelor thesis is development of natural gestures in early age of child. The thesis is divided into theoretical part and reserch. The theoretical part contains three chapters. The first chapter introduces the concept of communication, the second chapter summarizes the development of communication and language skills of a child between 0 and 16 months of age. Main is the third chapter, which defines the concepts of gesture and character and describes their development. The last chapter is a research

	survey, whose main goal is to monitor, describe and analyze the development of early gestures. The research subject is a boy aged 10 to 16 months. The research is qualitative, the method is direct observation and interviews.
Klíčová slova v angličtině:	Communication, nonverbal communication, gestures, gesture development, speech, speech development, infant, toddler
Přílohy vázané v práci:	0
Rozsah práce:	49
Jazyk práce:	Český jazyk